

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Logopaedica III (2011)

Jolanta Machowska-Gąsior

Poszukiwanie kognitywnych narzędzi opisu parametryczności argumentacyjnej

Niemal na każdym kroku człowiek pragnie oswoić świat poprzez zaklasyfikowanie różnych jego elementów do określonej kategorii i nadanie jej jakichś parametrów. Czyni to za pomocą języka, gestu oraz szeroko rozumianych tekstów kultury. Czym jest zatem owa parametryzacja świata? Czy określa tylko, jak stwierdza A. Bednarek, „wielkość danej «porcji substancji homogenicznej», jak i ilość danych obiektów morficznych lub ich wielkość [...]”¹, czy też jest zjawiskiem znacznie szerszym, pojemniejszym i, jak sądzę, dotyczy nie tylko warstwy gramatyczno-semantycznej, ale także odnosi się do makro- i mikrostruktury² różnego typu tekstów. W tych dwóch płaszczyznach – płaszczyźnie tekstu i gramatyki kognitywnej, można dopiero umieścić zjawisko argumentacji rozumianej jako „zespół czynności podejmowanych w celu uzasadnienia jakiegoś poglądu”³, która objawia się mocniej lub słabiej w wyróżnionych przeze mnie parametrach. Typ argumentacji mocnej w moich rozważaniach oznacza z jednej strony, iż dany parametr i/lub parametry oraz ich podkategorie decydują o wystąpieniu istotnych, w odniesieniu do tematu, określeń mereologicznych, a z kolei typ argumentacji słabej wiąże się z niewielką ilością form parametrycznych w materiale empirycznym. Z drugiej strony argumentacja parametryczna w tym ujęciu dotyczy wielowymiarowości języka rozumianego nie tylko

¹ A. Bednarek, *Leksykalne wykładniki parametryzacji świata. Studium semantyczne*, Toruń 1994, s. 8; J. Machowska-Gąsior, *Semantyczna relewancja w zakresie pojęć: CZĘŚĆ I CAŁOŚĆ w dyskursie wczesnoszkolnym*, [w:] *Relewancja i redundancja w dyskursie edukacyjnym*, red. J. Ożdżyński, T. Rittel, Kraków 2008, s. 252–264, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Logopaedica”, t. 2.

² T. van Dijk, *Macrostructures. An Interdisciplinary Study of Global Structures in Discourse Cognitions and Interaction*, Hillsdale – New York 1980, cyt. za: U. Żydek-Bednarczuk, *Wprowadzenie do lingwistycznej analizy tekstu*, Kraków 2005, s. 122; w ujęciu Teuna van Dijka makrostruktura to „reprezentacja globalnego odczytania tekstu, a buduje ją superstruktura, stanowiąca rodzaj ramy, szkieletu, organizująca w ujęciu linearnym całość”, natomiast mikrostruktura to „poszczególne tematy w tekście zawarte w zdaniach”.

³ M. Tokarz, *Argumentacja, perswazja, manipulacja. Wykłady z teorii komunikacji*, Gdańsk 2006, s. 124.

jako narzędzie, czy też właściwość człowieka⁴, ale jest efektem działania synergii na wszystkich jego płaszczyznach (określenie moje – J.M.G.) oraz posiada dogłębny symboliczny charakter (teza o symbolizacji)⁵. Owa wielowymiarowość wyraża się w ziarnistości zarówno dyskursu tekstowego, jak i gramatyki rozumianej za Ronaldem W. Langackerem jako kontinuum słownika i gramatyki złożone wyłącznie z zespołów struktur symbolicznych (ang. *assemblies of symbolic structures*)⁶.

Procesy mereologiczne, jak i argumentacyjne są istotnymi elementami wchodzącymi w zakres językowego obrazu świata, którego korzenie tkwią między innymi w *Retoryce* Arystotelesa. Językowy obraz świata to pojęcie będące wyznacznikiem holistycznego⁷ podejścia do relacji zachodzących między językiem a rzeczywistością pozajęzykową, między językiem a kulturą, zanurzone w potocznej wiedzy o świecie⁸. Kategoria potoczności jest czynnikiem wpływającym na określony punkt widzenia w konstruowaniu tekstów przez uczniów w młodszym wieku szkolnym oraz decyduje o sposobach kategoryzacji różnego rodzaju jednostek miary⁹.

Z kolei kategoryzacja jako podstawowy proces poznawczy decyduje o kształcie pojęciowej konfiguracji doświadczenia (domeny, ramy, idealizacyjnego modelu poznawczego). Jest ona „kategoryzacją opartą na stopniu przynależności do kategorii (tzn. kategoryzacją przez prototyp). Prototyp jest zatem «efektem ubocznym» organizowania wiedzy za pomocą struktur poznawczych”¹⁰. Owa kategoryzacja wiąże się z hierarchicznym uporządkowaniem słownictwa w zakresie meronimów. Zatem także parametryczność łączy się z hierarchiczną strukturą leksykonu umysłowego¹¹, a w szczególności z hiponimami¹² i meronimami będącymi relacjami prototypowymi¹³.

⁴ E. Wąsik, *Język – narzędzie czy właściwość człowieka? Założenia gramatyki ekologicznej lingwistycznych związków międzyludzkich*, Poznań 2007.

⁵ J.R. Taylor, *Gramatyka kognitywna*, red. E. Tabakowska, tłum. M. Buchta, Ł. Wiraszka, Kraków 2007, s. 23.

⁶ R.W. Langacker, *Gramatyka konstrukcyjna, konstrukcje gramatyczne i gramatykalizacja z punktu widzenia gramatyki kognitywnej*, [w:] *Językoznawstwo kognitywne III. Kognitywizm w świetle innych teorii*, red. O. Sokołowska, D. Stanulewicz, Gdańsk 2006, s. 25.

⁷ *Holizm*, [w:] *Wielki słownik wyrazów obcych*, red. M. Bańko, Warszawa 2005, s. 508; holizm to „1. filozof. teoria rzeczywistości zapoczątkowana przez J.Ch. Smutsa, zakładająca, że świat stanowi całość, niedającą się sprowadzić do sumy części, i że podlega dynamicznej ewolucji, prowadzącej do powstawania coraz to nowych całości”.

⁸ J. Bartmiński, *Stereotypy mieszkają w języku. Studia etnolingwistyczne*, Lublin 2007, s. 157.

⁹ B. Chachulska, *Zmierzyć, zważyć, policzyć... czyli o wykładnikach parametryzacji świata*, Kraków 2003, s. 3.

¹⁰ D. Kępa-Figura, *Kategoryzacja w komunikacji językowej na przykładzie leksemu ptak*, Lublin 2007, s. 19.

¹¹ N. Mikołajczak-Matyja, *Hierarchiczna struktura leksykonu umysłowego. Relacje semantyczne w leksykonie widzących i niewidomych użytkowników języka*, Poznań 2008.

¹² J. Lyons, *Semantyka 1*, tłum. A. Weinsberg, Warszawa 1984, s. 281–315.

¹³ N. Mikołajczak-Matyja, *Hierarchiczna struktura...*, op. cit., s. 94.

Analizowany materiał badawczy pochodzi ze słowników¹⁴ i z intersemiotycznego dyskursu pisanego uczniów klas trzecich w młodszym wieku szkolnym (teksty twórcze – paraliterackie) w domenie tematycznej *zaczarowane, magiczne drzewo*. Badania w zakresie opisywanego pola tematycznego zostały przeprowadzone w 2008 roku w Myślenicach, Krzyszkowicach, Zagorzynie oraz w Zaborowie¹⁵. Objęły cztery klasy trzecie. Ogólnie zbadano 75 osób.

Teksty uczniów klas trzecich w młodszym wieku szkolnym są, posługując się określeniem Witolda Doroszewskiego, nie tylko zwierciadłem świata, ale są także tworam i wyobraźni¹⁶ oraz nietypowymi obiektami ze względu na temat – *zaczarowane* lub *magiczne drzewo*. Opowiadania te mają charakter paraliteracki i dlatego też winny być, jak sądzę, traktowane jako takie, które są tekstami z gruntu niespójnymi, nastawionymi na czynny udział odbiorcy w zespalaniu ich sensów, gdyż jak podkreśla Teresa Dobrzyńska, „[...] aktywne i umiejętne działania czytelnika [tu nauczyciela, dop. mój – J.M.G.] zdolne są przywrócić mu koherencję i zamienić go w zintegrowany znak. Takie działania interpretacyjne mogą być w szczególności skierowane na rekonstrukcję domniemanych intencji znaczeniowych nadawcy”¹⁷. Uczeń w roli malarza i pisarza wczuwa się w proces tworzenia obrazu oraz tekstu. Jego wytwory stają się mu tak bliskie, że dochodzi wówczas do zjawiska ucieleśnienia myśli (ang. *embodied*¹⁸) w postaci tekstu i rysunku. Poza tym myśli, mające charakter wyobrażeniowy (ang. *imaginative*¹⁹), nadają elementom świata fikcyjnego (możliwego) baśniowy i/lub bajkowy charakter. W wyniku procesów ucieleśniania myśli język uczniów staje się zindywidualizowany²⁰. Naruszony tu zostaje asymetryczny układ komunikacji językowej, gdzie funkcję dominującą pełni nauczyciel, a nie uczeń, co w konsekwencji prowadzi do złamania matrycowości prac uczniowskich²¹ na rzecz kreatywności języka. Uczeń staje się również podmiotem doświad-

¹⁴ Wykorzystałam tu następujące słowniki: *Inny słownik języka polskiego*, red. M. Bańko, Warszawa 2000 [ISJP]; *Słownik 100 tysięcy potrzebnych słów*, red. J. Bralczyk, Warszawa 2005 [SSTPS]; *Wielki słownik wyrazów bliskoznacznych*, red. M. Bańko, Warszawa 2005 [WSWB]; *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, Warszawa 2006 [USJP].

¹⁵ Zastosowałam następujące skróty dotyczące poszczególnych szkół: M – SP nr 2 Myślenice; K – SP Krzyszkowice; Zag. – SP Zagorzyn; Zab. – SP Zaborów.

¹⁶ *Odczyt Prof. Dra Witolda Doroszewskiego pt. „Język – zwierciadło świata i twór wyobraźni”, „Poradnik Językowy” 1971, z. 5, s. 311–319.*

¹⁷ T. Dobrzyńska, *Od niespójności do (super)koherencji. Rola metatekstu w utworze literackim*, [w:] *Semantyka tekstu artystycznego*, red. A. Pajdzińska, R. Tokarski, s. 49.

¹⁸ H. Kardela, *Koncepcja umysłu ucieleśnionego w kognitywizmie*, [w:] *Mózg i jego umysły. Studia z lingwistyki i filozofii umysłu 2*, red. W. Dziarnowska, A. Klawiter, Poznań 2006, s. 218.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ M. Kielar, *Indywidualizacja i typizacja języka w wieku 8–16 lat*, „Socjolingwistyka” 1980, nr 3, s. 169.

²¹ H. Wiśniewska, M. Karwatowska, *O typowości tekstów uczniowskich*, [w:] *Tekst. Analizy i interpretacje*, red. J. Bartmiński, B. Boniecka, Lublin 1998, s. 255–266.

czającym o konstrukcji zbliżonej do podmiotu literackiego zarówno w literaturze, jak i w gramatyce (mieści się on między literaturą a rzeczywistością, mówiący w roli sprawcy-autora tworzy swój podmiot literacki, a więc także własny świat)²². Dziecko jako twórca wyróżnia się „[...] wrażliwością estetyczną, wyculeniem na walory malarskie i muzyczne słowa [...], jak i literacką kompetencją oraz sprawnością językową²³, co ma wpływ na uczniowskie konceptualizacje magicznego i/lub zaczarowanego drzewa”.

W interpretacyjnej ramie argumentacyjnej i meronimicznej można wyodrębnić następujące parametry:

– **parametr podmiotu wypowiedzi i postaci** – rozumiany jest tu za Jerzym Bartmińskim jako przyczyna sprawcza i punkt odniesienia do wszystkich właściwości tekstu, formalnosemantycznych i pragmatycznych²⁴.

Parametr postaci jako element decydujący o sposobie argumentacji I^o i II°; (argumentacja I^o, kiedy to drzewo i jego składniki są agensami posiadającymi niezwykłe właściwości; wtedy to drzewo i/lub jego części są trajektorem tekstu oraz jego płaszczyzn. Z kolei argumentacja II° to sytuacja, w której to inne postaci są agensami, a drzewo i jego elementy stają się landmarkami tekstu i jego płaszczyzn;

– **parametr folkloru dziecięcego** – jest to kategoria pośrednia mieszcząca się między parametrem podmiotu wypowiedzi a gatunkiem tekstu, bowiem teksty tworzone przez dzieci krążą w środowisku dzieci i dorosłych i posiadają cechy zbliżone do tekstów ludowych²⁵;

²² B. Kaniewska, „*I tak taki jest się, jaki jest*” – wokół kategorii podmiotu literackiego, [w:] *Podmiot w języku i kulturze*, red. J. Bartmiński, A. Pajdzińska, Lublin 2008, s. 90; E. Tabakowska, *Kategoria podmiotu literackiego w gramatyce*, [w:] *ibidem*, s. 117.

²³ Z. Baran, *Pojęcie piękna i dobra w twórczości literackiej dzieci*, [w:] *Świadomość językowa – kompetencja – dydaktyka. Materiały ogólnopolskiej konferencji „Z badań nad kompetencją i świadomością językową dzieci i młodzieży”*, Warszawa, 25–26 listopada 1994 r., red. E. Sękowska, Warszawa 1996, s. 67.

²⁴ J. Bartmiński, *Derywacja stylu*, [w:] *Pojęcie derywacji w stylistyce*, red. J. Bartmiński, Lublin 1981, s. 40; *idem*, *Polifoniczność tekstu czy podmiotu? Podmiot w dialogu z samym sobą*, [w:] *Podmiot w języku i kulturze*, red. J. Bartmiński, A. Pajdzińska, Lublin 2008, s. 167. W ramach opisywanego pojęcia można wyróżnić, zdaniem autora, trzy podkategorie: **autora** – w moich rozważaniach ucznia jako twórcę, osobę wchodzącą w interakcję z odbiorcą-czytelnikiem, tworzącą wypowiedź i odpowiedzialną za jego treść; **podmiot tekstowy** – „lokutora”, jako osobę dostępną poznaniu poprzez sam tekst, wewnętrznego mówiącego; w przypadku tekstów artystycznych, operujących fikcją literacką, jest to podmiot literacki powoływany do życia przez autora, występujący jako narrator; **mówiącą postacią** – przedstawioną w tekście prozatorskim, powoływaną do życia przez podmiot tekstowy i od niego zależną.

²⁵ J. Cieślowski, *Wielka zabawa. Folklor dziecięcy. Wyobrażenia dziecka. Wiersze dla dzieci*, Wrocław 1985, s. 5.

– **parametr słów kluczcy**²⁶ – istotnym elementem organizującym analizowany materiał empiryczny są takie słowa kluczowe²⁷ jak: *czarodziejskie*²⁸, *dziwne*²⁹, *magiczne*³⁰, *niezwykłe*³¹ oraz *zaczarowane*³² w odniesieniu do domeny *drzewo*. Z kolei z wymienionymi wyrazami łączyć się mogą asocjacje uczniów związane z konceptualizowanym drzewem. Należą tu następujące leksemy: *czary*³³, *czarodziej*³⁴,

²⁶ A. Wierzbicka, *Słowa kluczowe. Różne języki – różne kultury*, tłum. I. Duraj-Nowosielska, Warszawa 2007.

²⁷ J. Ożdżyński, *Kształcenie sprawności językowej dzieci i młodzieży (projekt badawczy)*, [w:] *Sprawności językowe*, red. J. Ożdżyński, T. Rittel, Kraków 1997, s. 33–34.

²⁸ Przymiotnik *czarodziejski* określany jest w słownikach jako: „czarodziejski to taki, który dotyczy czarodzieja lub czarodziejki i ma związek z czynieniem czarów; zachwyca nas” [ISJP I 806–807], [SSTPS 101]; „czarodziejski – przymiotnik od czarodziej” [USJP 507]; „czarodziejski (dotyczący czarodzieja), czarnoksiężski, magiczny, [...] zaczarowany” [WSWB 103].

²⁹ Leksem *dziwny* definiowany jest jako: „dziwne; coś co jest dziwne, jest niezwykle lub niezrozumiałe i zwraca na siebie uwagę [ISJP I 361]; dziwny – odznaczający się czymś osobliwym, niezrozumiałym” [SSTPS 152]; „dziwny: odznaczający się czymś osobliwym, zwracający na siebie uwagę tą osobliwością; niezwykle, szczególny, nieokreślony, niezrozumiały” [USJP 777]; „dziwny, nie z tego świata, przedziwny, niezwykle, dziwaczny, ekscentryczny, futurystyczny, kuriozalny, niesamowity, podejrzany, psychodeliczny, surrealistyczny” [WSWB 160].

³⁰ Przymiotnik *magiczny* definiowany jest jako: „magiczny to taki, który ma cechy magii, a zwłaszcza jej moc czynienia rzeczy niezwykle; jako magiczne określamy coś, co jest tajemnicze, pełne czaru i działa na ludzi z dużą siłą” [ISJP I 806–807]; „magiczny – dotyczący magii, właściwy magii; tajemny” [USJP 527]; „magiczny (miejsce) – zaczarowany (znak, obrzęd), tajemny, nadprzyrodzony, czarodziejski” [WSWB 346].

³¹ Przymiotnik *niezwykły* egzemplifikowany jest w słownikach jako: „coś, co jest niezwykle, różni się, zazwyczaj korzystnie, od tego, z czym się spotykamy na co dzień” [ISJP I 1032]; „nieprzeciętny, nadzwyczajny” [SSTPS 464]; „niezwykły – nie taki jak zwykle bywa, wyróżniający się czymś spośród innych; nieprzeciętny, nadzwyczajny, wyjątkowy” [USJP 998]; „niezwykły – niebywały, niecodzienny, niepamiętny, niepowtarzalny, niesłychany, niespotykany, niezwykajny, osobliwy, wyjątkowy, zadziwiający, zastanawiający, zdumiewający” [WSWB 445].

³² Wyraz *zaczarowany* jest określany w leksykonach jako: „to, co pochodzi ze świata baśni lub ma baśniowy urok” [ISJP II 1200]; „zaczarowany – pochodzący z baśni lub mający baśniowy urok” [SSTPS 967]; „zaczarowany imiesłów przymiotnikowy bierny od zaczarować: rzucić na kogoś, na coś czary, przemienić kogoś w coś za pomocą czarów, nadać komuś lub czemuś magiczne właściwości; zakląć, zaczarowany w użyciu przymiotnikowym – niezwykle, urzekająco piękny, taki jak w bajce; czarowny, bajkowy, baśniowy” [USJP 998]; „zaczarowany: bajeczny, bajkowy, czarodziejski, jak z bajki, magiczny, rajski, piękny” [WSWB 946].

³³ *Czar* lub też *czary* to: „1. czary to wypowiedzianie zaklęć, czynienie tajemniczych gestów i inne działania, których celem jest wykorzystanie sił nadprzyrodzonych do osiągnięcia tego, co jest normalnie trudne lub niemożliwe; 2. Czar to siła magiczna, która może komuś lub czemuś szkodzić” [ISJP I 214], czary to także „magiczne obrzędy” [SSTPS 101]; „czar – nadzwyczajne zjawisko, zdarzenie, przypisywane według dawnych wierzeń ludowych działaniu sił nadprzyrodzonych; także przejaw działania tych sił” [USJP 504]; „czar, siła magiczna, urok” [WSWB 102].

³⁴ Czarodziej w słownikach określany jest jako: „1. Czarodziej to w baśniach i opowieściach ludowych ktoś, kto ma moc czynienia czarów” [ISJP I 215]; „czarodziej to w bajkach: człowiek mający moc czynienia czarów” [SSTPS 101]; „czarodziej to w bajkach: człowiek ma-

*dziw / dziwy*³⁵, *magia*³⁶, *mag*³⁷ oraz *moc*³⁸, co szerzej zostanie opisane w parame-
trze kompozycjonalności znaczeń złożonych.

Z przedstawionych definicji wynika, iż pola leksykalno-semantyczne słów kluczy mieszczących się w obrębie magii, czarów, zjawisk dziwnych i niezwykłych odnoszą się z jednej strony do wierzeń i niezwykłych umiejętności, dotyczą cech przedmiotów, ludzi, obiektów w świecie, wskazują na ich proveniencję baśniową i bajkową, z drugiej zaś – mają znaczenie metaforyczne³⁹. Zatem słowa te pojawiają się przede wszystkim w odniesieniu do świata fantastycznego, który to, według Alicji Baluch, *prezentuje się dzieciom w baśniach magicznych*⁴⁰;

– **parametr topikalizacji, inaczej tematu**⁴¹ – rozumiany jest tu przeze mnie z jednej strony jako temat będący punktem odniesienia do makrotekstu, a z drugiej strony ów temat ustanawia zarówno treść następnych zdań, jak i poszczególnych domen w tekście. W opowiadaniach twórczych uczniów klas III został podjęty temat *magicznego, zaczarowanego drzewa*, który ukazuje jedno z istotnych zagad-

jący moc czynienia czarów; czarnoksiężnik” [USJP 507]; „czarodziej, czarnoksiężnik, czarownik, mag, postać fantastyczna” [WSWB 103].

³⁵ *Dziw* to słowo książkowe. „1. Dziwy to 1.1. rzeczy lub zjawiska nadprzyrodzone, niespotykane i zdumiewające” [ISJP I 361]; lub też „niezwykła rzecz lub nadprzyrodzone zjawisko”; [SSTPS 152]; „coś dziwnego, niezwykłego, zdumiewającego; dziwo, osobliwość” [USJP 776]; „dziw, osobliwość” [WSWB 160].

³⁶ *Magia* to: „1. sztuka wywoływania przez czary i zaklęcia mocy nadprzyrodzonych, dzięki którym mogą się zdarzyć miejsca niezwykle i niewytłumaczalne”; „3. Magią jakiejś osoby, rzeczy lub miejsca nazywamy jej urok i tajemniczość, oddziałujące na nas z niezwykłą siłą” [ISJP I 806–807], magia to także: „1. ogół wierzeń i praktyk opartych na przekonaniu o istnieniu mocy nadprzyrodzonych, które można opanować i wywołać za pomocą zaklęć, obrzędów i czarów, 2. niezwykła siła oddziaływania, 3. zniewalający urok jakichś miejsc lub osób” [SSTPS 376]; „magia – ogół wierzeń i praktyk opartych na przekonaniu o istnieniu mocy nadprzyrodzonych, które można opanować i wywołać za pomocą zaklęć, obrzędów i czarów” [USJP 526]; „magia, czar, urok” [WSWB 346].

³⁷ *Mag* definiowany jest jako: „1. ktoś, kto posiadał wiedzę tajemną, dzięki której może wykonywać rzeczy niemożliwe dla innych” [ISJP I 806]; „mag – ktoś, kto posiadał wiedzę tajemną i umiejętność wywoływania zjawisk nadprzyrodzonych; czarownik, czarodziej” [SSTPS 376]; [USJP 525]; „mag to czarnoksiężnik, czarodziej” [WSWB 346].

³⁸ Leksem *moc* definiowany jest w słownikach jako: „siły psychiczne rzadziej fizyczne” [ISJP I 880]; „moc to także zdolność oddziaływania, wywierania wpływu” [SSTPS 409]; „zdolność oddziaływania, wywierania wpływu, wywoływania skutków” [USJP 692]; „moc (pozdrowień) – mnóstwo, moc (psychiczna, fizyczna) – siła, moc (robienia czegoś) – siła” [WSWB 379].

³⁹ A. Engelking, *Jak rozumieć słowo magia? Potoczna definicja językowa wobec definicji leksykograficznych*, [w:] *O definicjach i definiowaniu*, red. J. Bartmiński, R. Tokarski, Lublin 1993, s. 371–377; T. Rittel, *Metafora i metaforyzacja w języku siedmio-, ośmio- i dziewięciolatków*, [w:] *Językowy obraz świata dzieci i młodzieży*, red. J. Ożdżynski, Kraków 1995, s. 185–199.

⁴⁰ A. Baluch, *Książka jest światem. O literaturze dla dzieci małych oraz dla dzieci starszych i nastolatków*, Kraków 2005, s. 59.

⁴¹ R.W. Langacker, *Wykłady z gramatyki kognitywnej*, red. H. Kardela, P. Łozowski, Lublin 2001, s. 103.

nień dotyczących świata ludzi i roślin przejawiające się tak w ich nazewnictwie, jak też w kulturze, lecznictwie i wierzeniach ludowych odnoszących się do ich magicznego oddziaływania na człowieka⁴²;

- **parametr kompozycjonalności znaczeń złożonych i parametr rywalizacji domen** – elementy parametru kompozycjonalności znaczeń złożonych nie stanowią sumy tychże składników, są bowiem „bardzo często interpretowane na podstawie wiedzy pojęciowej, która wykracza poza faktyczne symbolizowane przez nie treści”⁴³. Owe struktury złożone podlegają zjawisku nazywanemu przez Johna R. Taylora elastycznością znaczeń⁴⁴, co łączy się również z pojęciem efektu kontekstowego⁴⁵. Nadto poszczególne składniki struktury złożonej wchodzi z sobą w różne relacje zarówno syntagmatyczne, jak i paradygmatyczne⁴⁶. W skład takich konstrukcji wchodzi przecież różne formy gramatyczne (przymiotniki, rzeczowniki, czasowniki, imiesłowy przymiotnikowe czynne i bierne oraz przysłówki), które w odmienny sposób konstruują scenę lub sytuację, co określane jest przez Ronalda W. Langackera jako „mentalne obrazowanie” (*mental imagery*)⁴⁷. W profilu nominalnym przymiotnik *czarodziejskie*, *niezwykłe*, *magiczne* lub *dziwne drzewo* dochodzi do ukazania relacji atrybutywnej. Jednak z bardziej skomplikowanym zjawiskiem mamy do czynienia w wypadku konstrukcji złożonej: *zaczarowane drzewo*, gdyż imiesłów przymiotnikowy bierny *zaczarowany* już ze względu na swoją etymologię i znaczenie jest „hybrydalną” formą gramatyczną. Albowiem z jednej strony posiada znaczenie czasownika, z drugiej zaś odmienia się jak formy imienne. Jak zauważa Krystyna Długosz-Kurczabowa, termin gramatyczny *imiesłów* spokrewniony jest z wyrazem imię: *imię + słowo*, czyli „forma czasownika mająca własności imion”⁴⁸. Dochodzi tu zatem do nałożenia się dwóch siatek pojęć: czasownikowej i rzeczownikowej. Powodem zaistnienia tego zjawiska jest „konflikt między rodzajami skanowania – czasownik ujmuje zjawisko maksymalnie sekwencyjnie, rzeczownik zaś – maksymalnie holistycznie. Imiesłowy [...] mieszczą się pośrodku – na ich zawartość «czasownikową» nałożone jest

⁴² L. Wajda-Adamczykowa, *Nazwy roślin leczniczych*, [w:] *Historia leków naturalnych*, cz. 2: *Natura i kultura – współzależności w dziejach lekoznawstwa*, red. B. Kuźnicka, Warszawa 1989, s. 69–83; *eadem*, *Polskie nazwy drzew*, Wrocław 1989.

⁴³ J.R. Taylor, *Gramatyka kognitywna*, *op. cit.*, s. 116.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 117.

⁴⁵ D. Sperber, D. Wilson, *Relevance. Communication and Cognition*, Oxford 1986, s. 123–132, tłum. pol. S. Śniatkowski.

⁴⁶ Relacje syntagmatyczne według J.R. Taylora to relacje zachodzące pomiędzy poszczególnymi jednostkami wchodzącymi w skład wyrażenia, a relacje paradygmatyczne to relacje zachodzące pomiędzy różnymi wyrażeniami (autor zalicza tu między innymi synonimie, hiponimie, antonimie oraz relację wynikania). Zob. J.R. Taylor, *Gramatyka kognitywna*, *op. cit.*, s. 226.

⁴⁷ R.W. Langacker, *Wykłady z gramatyki kognitywnej*, *op. cit.*, s. 14; zdaniem Langackera mamy zdolność konstruowania tej samej sytuacji na wiele sposobów. Znaczenia wyrażen są funkcją zarówno treści poznawczej wyrażen, jak i procesu konstruowania sytuacji nałożonego na treści.

⁴⁸ K. Długosz-Kurczabowa, *Wielki słownik etymologiczno-historyczny języka polskiego*, Warszawa 2008, s. 249.

typowe dla rzeczownika skanowanie holistyczne⁴⁹, co łączy się przede wszystkim z dynamicznym charakterem znaczenia językowego⁵⁰.

W ukazanych egzemplifikacjach przymiotniki profilują relację pomiędzy TR (trajektor – drzewo – inaczej obiekt, który określa się jako *czarodziejski* lub *magiczny*) a LM⁵¹ (landmarkiem ukrytym w znaczeniu słów *czarodziejski*, *dziwny*, *magiczny* lub *niezwykły*). Ów ukryty landmark jest jednak kategorią złożoną, nie wiadomo bowiem, czy leksemy: *czarodziejski*, *dziwny*, *magiczny*, *niezwykły*, będą oznaczać w konceptualizacji uczniowskiej tyle co odnoszący się do *czarów*, *magii*, *dziwu* lub też *dziwnych*, *niezwykłych* zjawisk, czy też do *czarodzieja*, *maga* lub *czegoś dziwnego* bądź *niezwykłego*.

W zależności od wyboru przez podmiot doświadczający określonego punktu widzenia oraz różnych jego *asocjatywnych konfiguracji*⁵² będzie można mówić o różnych konceptualizacjach pozornie tak samo wyglądającej sceny.

Z kolei parametr rywalizacji domen to egzemplifikacja słabych i mocnych kategorii porządkujących i wpływających na rodzaj argumentów w analizowanym dyskursie tekstowym. Ukazanie parametryzacji świata występujących w językowo-kulturowym obrazie *zaczarowanego* lub *magicznego drzewa* w polszczyźnie jest możliwe przez wykorzystanie układu fasetowego. W obrębie domeny *drzewo*, będącej ramą interpretacyjną⁵³, można wyróżnić oprócz kategorii nadrzędnej (*roślina*) oraz hiponimów (*dąb / dęby*, *jabłoń*, *sosny*, *świerki*, *wierzba*) między innymi takie podkategorie jak:

WYGLĄD: chociaż w materiale empirycznym w wyglądzie drzewa można zaobserwować typowe elementy tkwiące w strukturze realnoznaczeniowej tejsze rośliny, to jednak ich konceptualizacja wzbogacona jest o ich niezwykle właściwości. I tak analizowane słownictwo można podzielić na następujące podkategorie: **drzewo i jego części, które odznaczają się niezwykle wyglądem zewnętrznym – brak liści**: *Nie miało w ogóle liści, a przecież był środek lata* [K, Justyna], *gałąź / gałązka / gałęzie*: *Na końcach gałązki ma jeden liść, niektóre gałęzie ma zakręcone* [M, Kasia], *[...] jest ładne* [M, Ola], *[...] było piękne drzewo* [K, Paulinka]; **drzewo i jego części, które są niezwykle i/lub posiadają cudowne właściwości – drzewo**: *[...] rosną na*

⁴⁹ R.W. Langacker, *Wykłady z gramatyki kognitywnej, op. cit.*, s. 89–90.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 83.

⁵¹ Zob. R.W. Langacker, *Wykłady z gramatyki kognitywnej. Kazimierz nad Wisłą, grudzień 1993*, red. H. Kardela, Lublin 1995, s. 26, 165, 169. Trajektor to najważniejsza, prymarna figura profilowanej relacji; landmark to drugi, obok trajektora, wyakcentowany element predykcji relacyjnej lub profil nominalizacji.

⁵² *Ibidem*, s. 136–137.

⁵³ K. Korzyk, *Semantyka kognitywna – problemy i metody*, [w:] *Podstawy metodologiczne semantyki*, red. I. Nowakowska-Kempna, Wrocław 1992, s. 57–70. Zdaniem K. Korzyka rama to cała sieć wiedzy zawartej w poszczególnych domenach łączących się z określonym wyrażeniem językowym; R.W. Langacker, *Wykłady z gramatyki kognitywnej, op. cit.*, s. 15–16; według Langackera pojęcie ramy / idealizacyjnego modelu kognitywnego odpowiada pojęciu domeny kognitywnej. Domena kognitywna będąca rodzajem pewnego doświadczenia, bądź całym złożonym systemem wiedzy wpływa na to, iż wyrażenia językowe przywołują jedną z nich lub więcej; J.R. Taylor, *Kategoryzacja w języku. Prototypy w teorii językoznawczej*, tłum. A. Skucińska, Kraków 2001, s. 127; rama według autora to „sieć wiadomości, która łączy wiełorakie domeny kojarzone z daną formą językową”.

nim pieniądze [M, Roch], gałąź / gałązka / gałęzie: [...] zasadził gałązkę w ogrodzie. Pięć lat później z gałązki wyrosło wielkie drzewo z złotem i brylantami [K, Andrzej], kora: [...] masz tu kawałek mojej kory on będzie chronił cię od zła [K, Justyna], korona: Ma ono olbrzymią koronę, w której znajduje się cała magia [K, Kamil], liść / liście: [...] z jego liści można wykonać czarodziejski napój [sic!], który daje żyć wieczność [M, Jakub], owoc / owoce – jabłka: Ma zaczarowane jabłka, które dodają [sic!] młodości [M, Nadia]; **drzewo posiada części ze świata rzeczy – czekolada**: [...] zamiast jabłek rosną czekolady [M, Krzyś], dom i dwie krainy: Drzewo ma w środku dom i dwie krainy: zabaw i marzeń [M, Madzia], drzwi do windy: W środku drzewa są drzwi do windy [M, Krzyś], eliksiry szczęścia: W koronie drzewa rosną eliksiry szczęścia [M, Krzyś], fotele: Na górze wierzby znajdują się trzy fotele [M, Basia], guziki: Ma 5 guzików [M, Nadia], perfumy-owoce: W koronie drzewa rosną [...] perfumy-owoce [M, Krzyś], pieniądze: Drzewo ma [...] pieniądze [M, Madzia], słodycze: Drzewo ma [...] słodycze, sznurki: [...] kolorowe sznurki [M, Basia], park rozrywki i gier: Wśród gałęzi i liści jest park rozrywki i gier [M, Magda]; **częścią drzewa jest człowiek lub jego część ciała – brwi**: Ma [...] brwi. [M, Krzysztof], głowa: Strzela kamieniami z otworu, który ma w głowie [M, Krzysztof], nos: miało [...] wielki nos [K, Justyna], oczy: [...] drzewo ma oczy [Zag., Wojtek], ręce: Ma cztery ręce [M, Krzysztof], Jego gałązki przypominały ludzkie ręce [Zab., Artur], usta: miało [...] usta [K, Justyna], drzewo to człowiek: Drzewo przedstawia Ebiego Smolarka [K, Rafał], Poprawia sobie fryzurę [Zab., Radek], [...] zobaczył dziwne drzewo podobne do człowieka i ubrane w spodnie [Zab., Gabriela], [...] wyrastały mu dziwaczne konary, tak jakby to były ręce [Zab., Karolina]; **częściami drzewa są zwierzęta – chomiki**: [...] zamiast liści zdobią je chomiki [M, Ola]; **drzewo jako miejsce zamieszkania niezwykłych postaci – wróżki**: [...] znajdują się trzy chomikowe wróżki [M, Basia], W dziupli mieszka wróżka [M, Ola], krasnołudki: [...] zaczarowane drzewo, w którym mieszkały małe krasnołudki [K, Natalia], królowna: Mieszkała w nim [...] królowna Śnieżka [K, Daria], stara kobieta: Na pnium drzewa mieszka stara kobieta [M, Magda].

WYMIAR DRZEWA I JEGO SKŁADNIKÓW: z pojęciem tym związane jest „określanie cech rozciągłości przedmiotów fizycznych, tzn. przypisywanie obiektom wymiarów”⁵⁴. Należy podkreślić, iż zazwyczaj w układzie fasetowym⁵⁵ zamiast określenia wymiaru pojawia się termin wielkość, który jednak mieści się, zdaniem Renaty Grzegorzczkovej, w obrębie pojęcia wymiar⁵⁶, dlatego też w swoich analizach przyjmuję za wspomnianą autorką ten typ kategorii i jej klasyfikację wymiaru.

1. Wymiar wertykalny; ‘wysokość’: Moje drzewo jest *bardzo wysokie* [K, Jarosław], [...] jest wyższe od domu [M, Ola], Drzewo było [...] *najwyższe w całym świecie* [K, Rafał], Zobaczył drzewo *dosiegające nieba* [Zag., Jaś], ujrzał, że *koniec drzewa kończy się na chmurze* [Zag., Jaś], Drzewo to jest *dwupiętrowe* [Zab., Radek].

⁵⁴ R. Grzegorzczkova, *Nazwy wymiarów jako określenia cech psychicznych człowieka*, [w:] *Przestrzeń w języku i kulturze. Problemy teoretyczne. Interpretacje tekstów religijnych*, red. J. Adamowski, Lublin 2005, s. 30.

⁵⁵ T. Rittel, *Pierwsze elementy świata w języku uczniów (próba definicji kognitywnej)*, [w:] *Językowy obraz świata dzieci...*, op. cit., s. 67; faseto to, zdaniem T. Rittel, podkategoria, „grupa klas odpowiadających jakiejś wspólnej charakterystyce, oznaczającej np. rodzaj czynności, działania itp. Terminem fasety posługują się semantycy ogólni dla nazywania jednorodnych zespołów cech przypisywanych przedmiotowi w eksplikacji”.

⁵⁶ R. Grzegorzczkova, *Nazwy wymiarów...*, op. cit., s. 30–31.

2. Niewertykalny wymiar maksymalny obiektu: 'długość: liście': *Liście są bardzo długie* [Zab., Klaudia].
3. Wymiar poprzeczny (prostopadły) względem wertykalnego lub maksymalnego: 'szerokość': *Jest duże i rozłożyste* [M, Ola].
4. Wymiar wnętrza i/lub wymiar ustalany z perspektywy obserwatora: 'głębokość'; brak przykładów.
5. Minimalny wymiar przedmiotów mających objętość: 'grubość': *Drzewo było [...] najgrubsze* [K, Rafał], *Drzewo jest bardzo grube* [Zab., Klaudia].

Cechy związane z wymiarami:

6. Szerokość wnętrza (wewnętrzna średnica); brak przykładów.
7. Wielkość obiektu: mały – duży; *Dawno, dawno temu było duże drzewo* [K, Daria], *aż stało się duże* [...] [Zag., Ania], *Jest to duże drzewo i ogromne* [M, Konrad], [...] *ma bardzo duże korzenie* [M, Ola], [...] *to wielkie drzewo* [M, Szymon], *W dziupli znajduje się wielki niebiesko-zielony kamień, który daje życie* [M, Ola], ... *miało* [...] *wielki nos* [K, Justyna], *aż stało się [...] potężne* [Zag., Ania] [...] *było niezbyt wysokie* [K, Justyna], *To małe drzewko koło mieszkania* [Zag., Kasia], [...] *poszła do sklepu kupić małe drzewko* [Zag., Klaudia], *Na tym drzewie rosną małe* [...] *kwiatki* [M, Ola].

Inne cechy obiektów, bliskie wymiarom:

8. Mała – duża pojemność wnętrza: ciasny, luźny, obszerny; brak przykładów.
9. Mała – duża odległość między cząsteczkami: gęsty, rzadki, luźny; brak przykładów.
10. Mała – duża wielkość cząsteczek: drobny – gruby; brak przykładów.

MIEJSCE WYSTĘPOWANIA: miejsce rozumiane tu jako przestrzeń w twórczości literackiej dzieci polega na odsłanianiu modelu będącego jedną z realizacji modelu przestrzeni kulturowej, którego podstawowymi składnikami są: punkt centralny, obszar, peryferium, granica, punkty medialne oraz droga⁵⁷. W dyskursie tekstowym uczniów w młodszym wieku szkolnym można wyodrębnić zarówno przestrzeń lokalną (dom, otoczenie, wieś, miasto), regionalną (położoną dalej od bliskiego otoczenia: łąka, ogród, sad, pole), ogólną (świat) oraz mentalną (kraina Nibylandia, sen, wyobraźnia)⁵⁸. Zatem miejscami wyróżnianymi w strukturze sceny *zaczarowanego, magicznego drzewa* są: **miejsca nieokreślone**: [...] *mały Dominik, idąc koło drzewa [...] zerwał owoc* [Zag., Dominik], *Pewnego dnia pan Filip znalazł ziarno, ale nie wiedział, że to jest ziarno magicznego drzewa* [Zag., Małgosia], *Za górami za lasami rósł sobie piękny dąb* [Zab., Artur]; **miejsce dziwne**: *Patryk podszedł do dziwnego miejsca* [Zab., Weronika]; **bagna**: *Jest ukryte na bagnach* [M, Roch]; **dróżka**: [...] *dróżką szła kobieta* [...] *z jabłka wyrosło potężne, piękne i dorodne drzewo* [Zag., Ewa]; **szczyt góry**: *To drzewo rośnie na szczycie góry* [M, Gabrysia]; **kraina Nibelandia**: [...] *w krainie zwanej Nibelandią było piękne drzewo* [K, Paulina]; **las / Zakazany las**: [...] *wybrałem się z kolegą na spacer do lasu* [Zag., Marcin], *Rośnie w Zakazanym Lesie*

⁵⁷ J. Adamowski, *Kategoria przestrzeni w folklorze. Studium etnolingwistyczne*, Lublin 1999, s. 15, cyt. za: K. Smyk-Płoska, *Semantyzacja wybranych elementów przestrzeni w poezji Jana Pocka*, [w:] *Przestrzeń w języku i kulturze. Analizy tekstów literackich i wybranych dzieł sztuki*, red. J. Adamowski, Lublin 2005, s. 69.

⁵⁸ Zob. H. Pelcowa, *Przestrzeń jako sposób postrzegania świata przez użytkowników gwaru*, [w:] *Przestrzeń w języku i kulturze. Problemy teoretyczne*, op. cit., s. 127.

[M, Szymon]; **środek lasu**: *Rośnie w środku lasu* [M, Nadia]; **w głębi lasu**: [...] *w głębi tego lasu rosło bardzo stare drzewo* [Zab., Korneliusz]; **łąka**: *Rośnie na łące...* [M, Kasia]; **niewielkie miasteczko**: [...] *w niewielkim miasteczku* [K, Justyna]; **ogród**: *w [...] ogrodzie było magiczne drzewo* [Zag., Grześ]; **park**: [...] *zobaczyli park* [Zab., Patryk]; **podwórze**: [...] *wybiegła na podwórze, wykopała dół* [Zag., Maja]; **polana**: [...] *drzewo stało na polanie* [Zab., Karolina]; **puszcze**: *To drzewo mieszka w gęstych puszczech* [M, Tomek]; **nad rzeką**: [...] *nad rzeką zobaczyły drzewo* [Zab., Łukasz]; **sad**: [...] *wyglądało najpiękniej w sadzie* [Zab., Weronika]; **sen**: [...] *śniło mi się piękne drzewo* [Zag., Wojtek]; **świat**: *Na świecie jest jedno takie drzewo* [M, Łukasz]; **wieś**: *W pewnej wsi rosło magiczne drzewo* [...] [Zab., Michał]; **wyobrażenia**: *To drzewo jest wytworem mojej wyobraźni* [M, Krzysztof]; **niewidzialna wyspa**: [...] *na samym środku niewidzialnej wyspy* [M, Łukasz]; **wzgórze / szczyt wzgórza**: *Rośnie na wzgórzu* [M, Ania], *Na jednym wzgórzu na samym szczycie rosło zaczarowane drzewo* [K, Natalia].

CZAS: konceptualizacja czasu jako kategorii językowej w opowiadaniach twórczych dzieci klas III związana jest z tekstowym poziomem genologicznym i stylistycznym. Występuje tu jako specyficzny wyznacznik opisywanego gatunku. Sytuacja taka, według Piotra Kładocznego, obejmuje tę grupę tekstów, które „tematycznie są związane z określoną sferą czasu [...] dla oddania treści dotyczących zdarzeń minionych [...] stosuje się pewne ustalone wzorce wypowiedzi”⁵⁹. Podobnie dzieje się to w opowiadaniach dzieci o cechach baśniowych i/lub bajkowych. To właśnie z omawianych gatunków biorą się w niektórych pracach dzieci ramy czasowe, które według Marii Renaty Mayenowej pełnią funkcję metatekstową⁶⁰. W tym wypadku czas to byt nieokreślony: *Dawno, dawno temu...* [K, Daria], *Pewnego dnia...* [K, Andrzej], *Pewnego razu...* [K, Ania].

Czas, w wyekscerpowanym materiale językowym, mierzony jest również w następujący sposób: **czas określany w postaci kwantyfikatora**: [...] *było to 51000 lat temu* [K, Karolina], *Pięć lat później* [K, Andrzej], *Na drugi dzień* [Zag., Maja]; **czas to byt nieruchomy (czas zerowy⁶¹)**: *Jak się do niego wejdzie, a potem wyjdzie, czas będzie taki sam* [M, Madzia], *Po chwili zmienił się w przystojnego młodego młodzieńca* [Zag., Ewa]; **czas to określony fragment życia człowieka**: *Drzewo można zobaczyć od 1. dnia urodzenia do 18 lat* [M, Krzyś]; **czas to określona pora roku**: [...] *był środek lata* [K, Justyna]; **czas to nieokreślona część miesiąca**: [...] *tydzień później Maja z bratem przyszli zobaczyć swoje drzewo* [Zag., Maja]; **czas to nieokreślona pora roku i część doby**: *Pewnego jesiennego dnia* [Zab., Emanuel], *Pewnej zimowej nocy* [Zag., Wojtek]; **czas to nieokreślona część doby**: *Pewnego ranka...*, *Pewnego wieczora* [K, Agnieszka]; **czas to określona część doby**: *Po południu poszliśmy* [K, Agnieszka], *Wieczorem, gdy mrówki wróciły z pracy* [Zab., Klaudia], *Drzewo*

⁵⁹ P. Kładoczny, *Czas w tekstach profetycznych na przykładzie współczesnych prorocत्व chrześcijańskich*, [w:] *Językowy obraz świata i kultura*, red. A. Dąbrowska, A. Nowakowska, Wrocław 2006, s. 121, *Język a Kultura*, t. 19; T. Rittel, *Możliwości i ograniczenia kategorii czasu w kontekście rozważań o noweli pozytywistycznej*, [w:] *List, nowela, opowiadanie. Analizy i interpretacje*, red. T. Budrewicz, H. Bursztyńska, Kraków 1998, s. 129–139.

⁶⁰ M.R. Mayenowa, *Poetyka teoretyczna. Zagadnienia języka*, Wydanie trzecie poprawione i uzupełnione, Wrocław 2000, s. 264.

⁶¹ J. Bartmiński, *Folklor – język – poetyka*, Wrocław 1990, s. 204.

w nocy w ciemnościach znika [M, Gabrysia]; **czas to określony dzień:** [...] w czwartki rosną cukierki, a w piątki czekolada [M, Basia]; **czas to nieokreślone dni:** Po paru dniach z jabłka wyrosło [...] drzewo [Zag., Ewa]; **czas jako krótki odcinek:** Po chwili zobaczyła [K, Natalia]; **czas jako miejsce graniczne, tranzytywne:** Od tej chwili w moim drzewie są ślady [Zab., Maria], Od tego dnia Ania z magikiem odwiedzają drzewo [Zab., Karolina], Od tej pory Asia często wspominała... [K, Justyna], Odtąd ludzie nie bali się [Zab., Patryk]; **czas to był rozciągający się:** Kiedy ten rysunek rysowałam, to myślałam o nim cały czas [Zab., Klaudia], I żyli długo i szczęśliwie [Zab., Marzena]; **czas to był ruchomy:** Następnego dnia była bardzo ładna pogoda..., Po pewnym czasie już zaczęliśmy się nudzić [Zab., Sabina]; **czas to drzewo egzemplifikujące wszystkie pory roku:** Drzewo to jest [...] zimowe, wiosenne, letnie i jesienne [Zab., Radek]; **czas to drzewo egzemplifikujące określoną porę roku i wyrażające różne emocje:** Latem uśmiecha się [...] zimą stoi sobie smutno [Zab., Radek].

CZYNNOCI ANTROPOMORFIZUJĄCE DRZEWA: drzewa w dziecięcym obrazie językowym to postaci podobne do człowieka, gdyż przypisuje się im czynności właściwe dla niego. Takie antropomorfizacyjne postrzeganie drzew jest typowe dla bajek, baśni, legend, dla tekstów należących do tak zwanej kultury ludowej⁶² oraz dla dziecięcego myślenia magicznego. W analizowanym materiale językowym drzewa oprócz typowych procesów (*rosną, chwieją się, są*) wykonują między innymi następujące czynności fizyczne i mentalne: **chodzić:** *Moje drzewo potrafi chodzić* [M, Gabrysia]; **dać:** *Drzewo daje pieniądze* [M, Szymon]; **dziwić się:** [...] drzewo zaczęło się dziwić [Zag., Emanuel]; **mówić:** drzewo [...] mówi [Zag., Wojtek]; **potrafi rozróżniać dobro od zła:** *potrafi rozróżniać dobro od zła* [K, Kamil]; **przemieszczać się:** *Drzewo może się [...] przemieszczać* [M, Nadia]; **rozdawać:** *Moje drzewo potrafi [...] rozdawać czarodziejskie jabłka* [M, Gabrysia]; **rozsiewać nasiona:** *Może ono rozsiewać trujące nasiona* [M, Łukasz]; **rozumieć:** [...] rozumiało głos ludzki [K, Rafał]; **słyszeć:** [...] słyszało i rozumiało głos ludzki [K, Rafał]; **smuciło się:** *Drzewo się smuciło* [Zab., Korneliusz]; **spełniać życzenia:** [...] to drzewo spełnia życzenia [Zag., Małgosia]; **uzdrowić:** *Magiczne drzewo uzdrowi chorą mamę* [K, Natalia]; **wyczarować:** *drzewo wyczarowało dużą górę złota* [Zag., Ania]; **zachorować:** [...] drzewo zachorowało [K, Karolina]; **zapaść się pod ziemię:** *Drzewo może się zapaść pod ziemię* [M, Nadia]; **zaświecić:** [...] ono zaświeciło [Zag., Zuzia]; **zgaść:** [...] ono [...] zgaść [Zag., Zuzia]; **znikać:** *Drzewo w nocy w ciemnościach znika* [M, Gabrysia].

POCHODZENIE: podobnie jak w wypadku czynności drzewa posiadają niezwykłą, magiczną proveniencję. Bardzo często w tekstach dziecięcych występuje jeden z rodzajów funkcji performatywnej języka – a mianowicie funkcja magiczna⁶³, drzewu bowiem nadawane jest „imię”. Jest to swoistego rodzaju kreacja świata. W wyekscerpowanym materiale językowym pochodzenie drzewa przedstawiane jest przez uczniów klas trzecich następująco: jako **ożywienie w wyniku wybuchu:**

⁶² M. Marczevska, *Aspekty wierzeniowe w rekonstrukcji językowego obrazu drzew*, [w:] *Świat roślin w języku i kulturze*, red. A. Dąbrowska I. Kamińska-Szmał, Wrocław 2001, s. 92, *Język a Kultura*, t. 16.

⁶³ *Funkcja magiczna*, [w:] *Słownik gramatyki języka polskiego*, red. W. Gruszczyński, J. Bralczyk, Warszawa 2002, s. 128; C. Lachur, *Zarys językoznawstwa ogólnego*, Opole 2004, s. 60–62.

Ożyło w wyniku wybuchu dziwnej energii [M, Łukasz]; **wyrośnięcie z jabłka, ziarenka**: *z jabłka wyrosło [...] drzewo* [Zag., Ewa], *z ziarenka wyrosło [...] drzewo* [Zag., Maja]; **wytwór wyobraźni**: *To drzewo jest wytworem mojej wyobraźni* [M, Krzysztof]; **element snu**: [...] *śniło mi się piękne drzewo* [Zag., Wojtek]; **zasadzenie i nadanie mu nazwy**: *pan Maks zasadził drzewo, które nazwał magiczne* [Zag., Maks].

RÓŻNEGO TYPU RELACJE ZACHODZĄCE MIĘDZY UCZESTNIKAMI SCENY, TO JEST DRZEWA, CZŁOWIEKA, INNYCH ROŚLIN ORAZ POSTACI FANTASTYCZNYCH: **drzewo a człowiek**: *Moje drzewo potrafi [...] rozdawać czarodziejskie jabłka, które po zjedzeniu przenosi [sic!] w magiczny świat* [M, Gabrysia], *Gdy ktoś posiada choć jeden listek z czarodziejskiego drzewa jest bardzo silny. Gdy ktoś urwie jeden kawałek niego, ten będzie szczęśliwy, bogaty i wiecznie zdrowy* [M, Ola], [...] *daje pieniądze tylko osobom potrzebującym* [M, Roch], *magiczne drzewo uzdrowi chorą mamę* [K, Natalia], [...] *niekiedy przynosiło mu szczęście..* [Zag., Maks], *Drzewo zaczęło mówić do dzieci* [Zag., Zuzia], [...] *służyło im dobrą radą* [Zab., Patryk], [...] *uśmiecha się do ciebie, do mnie i do wszystkich* [Zab., Radek]; **człowiek a drzewo**: *Bardzo lubię moje magiczne drzewo* [M, Basia], *Dziewczynka [...] będzie chronić drzewo* [K, Natalia], [...] *dziewczynki nazwały to drzewko magiczne* [Zag., Joasia], [...] *poszła do sklepu kupić małe drzewko* [Zag., Klaudia], *A na koniec drzewo ścięli i użyli jako opał na zimę* [Zag., Jan], [...] *z tego drzewa zrobiono otówek* [Zag., Julia], *Od tego dnia Ania z magikiem odwiedzają drzewo* [Zab., Karolina], [...] *rozmawiam z nim, bo to jest zaczarowane drzewo* [Zab., Klaudia]; **drzewo a inne rośliny**: *Chciało pomóc lasowi* [Zab., Korneliusz]; **drzewo a zwierzę / zwierzęta**: *Poprosił o pomoc jaskółkę* [Zab., Daniel]; **drzewo a postaci fantastyczne**: *Obdarzyło królową wielką mocą dobroci i dało mapę* [K, Karolina]; **postaci fantastyczne a drzewo**: [...] *trzy chomikowe wróżki, które pilnują drzewa* [M, Basia], *Drzewo [sic!] strzegą aniołowie* [M, Szymon], *Dziewczynki (wrózki) wzięły [sic!] moc z drzewa* [K, Paulinka], *Królowna Śnieżka zobaczyła nad swoim drzewem chmury, swoją mocą piękna zrobiła słońce i niebo bez chmur* [K, Daria], [...] *magiczne drzewo, którego pilnowały skrzaty w lesie* [Zag., Grześ]; **jabłko a człowiek**: *Sprawiają, że człowiek czuje się szczęśliwy i w pełni sił* [M, Magda]; **postaci fantastyczne a człowiek**: [...] *zobaczyła (Śnieżka) smutnego pana. Więc użyła swojej mocy radości i ten pan stał się bardzo wesoły* [K, Daria], [...] *dobre wróżki, które pomagały ludziom* [K, Ania], [...] *skrzaty uwolniły braci* [Zag., Grześ]; **człowiek a postaci fantastyczne**: [...] *wrózka, z którą lubię rozmawiać* [M, Ola]; **wrózka / wróżki a zwierzę / zwierzęta**: *Dziewczyny miały magiczną moc, która uzdrawiała wszystkie zwierzęta* [K, Justyna].

ATRYBUTY DRZEWA: *„Zaczarowane drzewo” jest dobre, bardzo mądre i sprawiedliwe* [M, Szymon], *Drzewo to jest nieśmiertelne* [M, Łukasz], *Jest bardzo sympatyczne* [Zab., Katarzyna].

BARWA: należy do wartości autonomicznych plastyki i ewokuje nie tylko emocje, ale odkrywa także system wartości, wrażliwość estetyczną i wreszcie kompetencję językową⁶⁴. Barwa w definicjach słownikowych utożsamiana jest z terminem *kolor*,

⁶⁴ Barwa, [w:] *Słownik symboli*, red. W. Kopaliński, Warszawa 1990, s. 14–18; S. Popek, *Barwy i psychika. Percepcja, ekspresja, projekcja*, Lublin 1999, s. 11; J. Machowska-Gąsior, *Barwy w kulturowym dyskursie wczesnoszkolnym*, [w:] *Kultura. Aktywność artystyczna dziecka*, red. B. Muchacka, R. Ławrowska, Kraków 2008, s. 222–227.

który według Anny Wierzbickiej jest względnie niezależną domeną semantyczną⁶⁵, a nadrzędnym pojęciem wobec „koloru” jest, jej zdaniem, „widzenie”⁶⁶. W opowiadaniach twórczych dzieci klas trzecich wystąpiły takie kolory odnoszące się do drzewa i jego poszczególnych elementów jak: **drzewo**: *Ma kolor zielony i pomarańczowy* [M, Ola], *Jest w kolorach zielonojasnego* [sic!] *i ciemnego oraz brązowego* [K, Rafał], [...] *zobaczyła niebieskie drzewo* [Zag., Klaudia], *Ma granatowe ręce* [Zab., Klaudia]; **gałęzie i ich części**: [...] *gałęzie ma koloru srebrnego* [M, Gabrysia], *końcówki gałęzi są złote* [M, Ola], [...] *gałęzie mają kolor czerwono-niebieski* [Zab., Klaudia]; **konary**: *Ma złoty pień i konary* [M, Szymon]; **kwiatki**: *Na tym drzewie rosną [...] różowe kwiatki* [M, Ola]; **liść / liście**: *Ma [...] liście srebrne* [M, Szymon], *Liście są [...] różowe* [Zab., Klaudia], *Dąb miał niebieskie liście* [Zab., Artur], *Marcelek zerwał z niego [...] złotego listka* [Zag., Kasia], *drzewo z kolorowymi listkami* [Zag., Kasia], *Liście zrobiły się zielone. A jutro pierwszy dzień zimy* [Zag., Kasia]; **jabłko / jabłka**: *Moje drzewo ma czerwone jabłka i zielone listki* [M, Gabrysia], [...] *na samej górze drzewa są złote jabłka* [M, Magda]; **pąki**: *Mam kolorowe pąki* [Zab., Katarzyna]; **pień**: *Pień ma duży i brązowy z czerwonymi serduszkami* [M, Gabrysia], *Ma złoty pień i konary* [M, Szymon], [...] *zimową porą [...] pień stawał się kolorowy* [Zab., Weronika], *Dąb miał [...] różowy pień* [Zab., Artur]. W tekstach uczniów najczęściej występującymi kolorami były: złoty, czerwony, różowy oraz zielony. Można zatem stwierdzić, iż występowanie w pracach uczniów wymienionych barw wskazuje na dominację różnego typu wartości pozytywnej w odniesieniu do zaczarowanego, magicznego drzewa⁶⁷;

- **parametr motywu w języku i w tekście** oraz związane z nim funkcje: konstytutywna – motyw jako składnik tekstu, funkcja informacyjno-wyszukiawcza – motyw jako jednostka „wędrowna”, funkcja eksplikacyjna – motyw jako stereotypowy sąd w opisie językowego obrazu przedmiotu, oraz funkcja modelująca – motyw jako jednostka w opisie wzorca tekstu⁶⁸;
- **parametr lingwodydaktyczny**, który odnosi się do kompetencji nauczyciela i możliwości twórczych ucznia⁶⁹. Chodzi tu o odpowiedni wybór tematu opowiadań twórczych dzieci oraz o sposób realizacji (wykorzystanie metody przekładu intersemiotycznego). Takie zabiegi dydaktyczne mają na celu wspomnianą już wcześniej indywidualizację języka uczniów, bowiem, jak twierdzi Barbara Lewandowska-Tomaszczyk, „[...] przy konstruowaniu znaczeń niekonwencjonalnych umysł ludzki poszukuje nowych, nie utartych szlaków połączeń”, a „ta sama forma może aktywować inną architekturę sieci połączeń semantycznych

⁶⁵ A. Wierzbicka, *Język, umysł, kultura. Wybór prac*, red. J. Bartmiński, Warszawa 1999, s. 405.

⁶⁶ A. Wierzbicka, *Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne*, Lublin 2006, s. 324.

⁶⁷ Zob. L. Tymiakin, *Nakłanianie subdyrektywne. Propozycja, prośba i rada w realizacjach młodzieży gimnazjalnej. Zagadnienia wybrane*, Lublin 2007, s. 240.

⁶⁸ S. Niebrzegowska-Bartmińska, *Wzorce tekstów ustnych w perspektywie etnolingwistycznej*, Lublin 2007, s. 70–74.

⁶⁹ Kompetencja lingwodydaktyczna: T. Rittel, *Podstawy lingwistyki edukacyjnej. Nabywanie i kształcenie języka*, Kraków 1994, s. 7–10, 162–163, s. 203.

- u twórcy i odbiorcy⁷⁰, co wiąże się także z dynamicznym aspektem języka, w tym semantyki;
- **parametr dyskursu pisanego (tzw. efekt kontekstowy⁷¹)** rozumianego jako pewien gatunek tekstu. Są to teksty dzieci klas trzecich w młodszym wieku szkolnym, będące wytworami paraliterackimi – opowiadaniem i/lub z elementami opisu, z użyciem dialogu o cechach baśni i/lub bajek;
 - **parametr struktury tekstów** – wchodzi tutaj następujące elementy składowe: a) opowiadania: wprowadzenie (streszczenie, suma danej historii lub jej zapowiedź z funkcją pragmatyczną mającą wzbudzić u odbiorcy zainteresowanie), orientacja (identyfikowanie czasu, miejsca, osób i ich cech, sytuacji), komplikacja (punkt zwrotny opowiadania, zakładający zmianę w działaniach lub stanach psychicznych agensa i pacjensa), rozwiązanie (ustalenie, co się w rezultacie pewnych działań stało) oraz *coda* (sygnalizowanie końca opowiadania)⁷², b) opisu, którego „forma [...] służy przedstawieniu stanu i wyglądu postaci, przedmiotów i scenerii wydarzeń relacjonowanych w narracji [...] opis kształtuje przestrzeń, wyposaża ją, charakteryzuje”⁷³;
 - **parametr ikoniczności** związany tu jest z „ikonicznymi możliwościami wzajemnej zależności między wizualnymi i werbalnymi aspektami” opowiadań twórczych dzieci. Łączy się to z kognitywistycznym założeniem, że zestawienie tekstu i rysunku dziecka „składa się na przekaz o «podwójnej konceptualizacji»: w wyniku pierwszej powstaje tekst, w wyniku drugiej – obraz”⁷⁴. Tego rodzaju przekład intersemiotyczny rozumiany jest jako treść lub forma interpretacji tekstu kulturowego⁷⁵. Jest on wynikiem różnego rodzaju przekładów czy też wariantów intersemiotycznych⁷⁶, na przykład: obraz zaczarowanego, magicznego drzewa wobec obrazu tejże rośliny ukazany w opowiadaniach twórczych dzieci klas trzecich w młodszym wieku szkolnym. Należy podkreślić, iż Teresa Skubalanka wskazuje, na podstawie literatury przedmiotu dotyczącej samego opisu, że forma ta łączy się

⁷⁰ B. Lewandowska-Tomaszczyk, *Konstruowanie znaczeń i teoria stapiania*, [w:] *Kognitywizm w poetyce i stylistyce*, red. G. Habrajska J. Ślósarek, Kraków 2006, s. 8–9.

⁷¹ D. Sperber, D. Wilson, *Relevance*, *op. cit.*, s. 123–132.

⁷² J. Warchała, *Potoczna narracja w dialogu*, [w:] *Z problemów współczesnego języka polskiego*, red. A. Wilkoń, J. Warchała, Katowice 1993.

⁷³ A. Kulawik, *Poetyka. Wstęp do teorii dzieła literackiego*, Kraków 1997, s. 330.

⁷⁴ E. Tabakowska, *Ikoniczność znaku: słowo – przedmiot – obraz – gest*, [w:] *Ikoniczność znaku: słowo – przedmiot – obraz – gest*, red. E. Tabakowska, Kraków 2006, s. 11; oraz T. Piotek, *Werbalizacja i wizualizacja w dyskursie wiadomości prasowych*, [w:] *Ikoniczność znaku*, *op. cit.*, s. 99–116.

⁷⁵ Ujmuje się je jako jeden ze sposobów kształcenia sprawności językowej; zob. A. Dyduchowa, *Metody kształcenia sprawności językowej uczniów. Projekt systemu, model podręcznika*, Kraków 1998, s. 18–41, bądź umiejętność analizy i interpretacji dzieła literackiego; zob. A. Baluch, *Poezja współczesna w szkole podstawowej*, Warszawa 1984, s. 12.

⁷⁶ R. Jakobson, *O językoznawczych aspektach przekładu*, [w:] *idem, W poszukiwaniu istoty języka 1*, Warszawa 1989, s. 372–381. Zdaniem Jakobsona są one przedmiotem transmutacji (*transmutation*), która „[...] stanowi interpretację znaków językowych za pomocą pozajęzykowych systemów znakowych”.

z obrazem oraz z wyliczaniem właściwości zewnętrznych jakiegoś przedmiotu. Jest to swoistego rodzaju stykanie się dwóch kodów⁷⁷;

- **parametr antropocentryczny – bodycentryczny** – ma związek z nurtem antropologiczno-kulturowym we współczesnym językoznawstwie⁷⁸. Językowy obraz świata jest zdaniem J. Bartmińskiego „antropocentryczny i etnocentryczny, tworzony wyraźnie z punktu widzenia człowieka, mierzony ludzkimi miarami”⁷⁹. Antropocentryczny charakter języka przejawia się na wszystkich jego płaszczyznach, między innymi w strukturze predykcji oraz w zasobie leksykalnym⁸⁰. Parametr ten jest uzależniony przede wszystkim od kategorii oglądu, w myśl której „użytkownik języka, podmiot postrzegający, odgrywa w tym procesie aktywną rolę, podświadomie kreując podobieństwo lub jego brak [...] podobieństwo jest motorem zachowań kategoryzacyjnych”⁸¹. Nazwy części ciała są jednym z najczęściej zauważanych przejawów antropocentryzmu języka przejawiającego się jako „antropomorfizm (a ściślej: «somatomorfizm»»). Ciało człowieka staje się zatem pryzmatem, przez który patrzy się na [...] rośliny”⁸²;
- **parametr aksjologiczny i kulturowy** – łączy się tu z kategorią przestrzeni (i składników z nią związanych), która należy do podstawowych kategorii kulturowych, w tym aksjologicznych⁸³, oraz z konceptualizacjami drzewa przez uczniów zbliżonymi do wzorców kulturowych.

Jeżeli chodzi o wartościowanie przestrzeni, to dotyczy ono zarówno struktury wertykalnej, jak i horyzontalnej. Jak wiadomo, lokalizacja drzew ma charakter kulturowy. W opisywanej strukturze można wyróżnić następujące schematy: góra – dół, prawy – lewy, centrum – peryferie, posiadanie, część – całość itp. Drzewo jest związane z *homo religiosus* – jest drzewem kosmicznym, drzewem nieśmiertelności oraz drzewem poznania. To perspektywa sakralna pozwala człowiekowi na wartościowanie drzewa i innych elementów przyrody jako dobre lub złe⁸⁴. Można tu wyróżnić następujące profile zaczarowanego, magicznego drzewa, powiązane z kategorią punktu widzenia podmiotu doświadczającego (ucznia): drzewo jako nośnik sił

⁷⁷ T. Skubalanka, *Podstawy analizy stylistycznej*, op. cit., s. 148, 152.

⁷⁸ E. Sękowska, *Nurt antropologiczno-kulturowy we współczesnym polskim językoznawstwie*, „Poradnik Językowy” 2000, z. 6, s. 11–20.

⁷⁹ J. Bartmiński, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin 2006, s. 14; *idem*, *Stereotypy mieszkają w języku. Studia etnolingwistyczne*, Lublin 2007, s. 157.

⁸⁰ A. Pajdzińska, *Antropocentryzm frazeologii potocznej*, „Etnolingwistyka”, t. 3: 1990, s. 59.

⁸¹ A. Głaz, *Podobieństwo w tak zwanej teorii oglądu Roberta MacLaure’ego*, [w:] *Kognitywistyka. Podobieństwo 2*, red. H. Kardela, Z. Muszyński, M. Rajewski, Lublin 2006, s. 148.

⁸² J. Maćkiewicz, *Językowy obraz ciała. Szkice do tematu*, Gdańsk 2006, s. 12–13, 17–18.

⁸³ T. Rittel, *Kontekst analityczny metafory w lingwistyce edukacyjnej*, [w:] *Język w przestrzeni edukacyjnej*, red. R. Mrózek, Katowice 2000, s. 23; *eadem*, *Konceptualizacja dobra i zła w „Arkadii” Elżbiety Drużbackiej. W kontekście rozważań nad wyrazem aksjologicznym*, [w:] *Studia historycznojęzykowe*, t. 3, red. K. Rymut, W.R. Rzepka, Kraków 2000, s. 369–385.

⁸⁴ M. Eliade, *Sacrum, mit, historia. Wybór esejów*, wybór M. Czerwiński, tłum. A. Tatar-kiewicz, Warszawa 1993, s. 150–152; *idem*, *Sacrum i profanum. O istocie religijności*, tłum. R. Reszke, Warszawa 1996, s. 124, 133.

wyższych, drzewo jako miejsce zamieszkania fantastycznych postaci, drzewo jako element znaczącej przestrzeni, drzewo jako coś użytecznego⁸⁵;

– **parametr elementów części i całości**: można tu wyróżnić następujące typy relacji:

- 1) o wysokim stopniu przewidywalności; należą tu następujące byty:
 - a) morficzne mające stały kształt: **sztabka złota: złoto**: [...] *i pomyślał że chciałby mieć sztabkę złota. [...] gdy się obudził zobaczył złoto* [K, Łukasz] – drzewo spełniło życzenie chłopca; **kora: kawałek kory**: [...] *kora uratowała ją od wypadku samochodowego, [...] masz tu kawałek mojej kory, on będzie cię chronił od zła* [K, Justyna]; **ziarno magicznego drzewa: ziarno**: [...] *Filip znalazł ziarno, ale nie wiedział, że to jest ziarno magicznego drzewa* [Zag., Małgosia];
 - b) morficzne, właściwie niepodzielne, fragmenty terenu: **góra: szczyt góry**: [...] *na końcu lasu jest góra. Na samym szczycie zobaczyli buteleczkę z lekarstwem* [K, Karolina]; **wzgórze: szczyt wzgórza**: *W tym miasteczku było wzgórze na samym szczycie rośło drzewo* [K, Justyna]; **las: skraj lasu**: [...] *na skraju lasu stała drewniana ławeczka... Las i ławeczka oraz zwierzęta za odwiedzinami ludzi* [Zab., Korneliusz];
 - c) morficzne lub amorficzne w zależności od typu substancji: lekarstwo: buteleczka z lekarstwem: *Podeszła do drzewa i dała mu lekarstwo. Zobaczyli buteleczkę z lekarstwem* [K, Karolina];
 - d) morficzne, posiadające znamiona zbioru: **pełno drzew: jedno jedyne drzewo**: [...] *było pełno drzew, ale poza tymi drzewami było jedno jedyne drzewo* [K, Ania];
 - e) morficzne mające niedookreślony charakter: **złoto i brylanty: trochę złota i brylantów**: [...] *zobaczył Drzewo z złotem i brylantami* [sic!]. [...] *wziął trochę złota i brylantów* [K, Paweł], **las: głębia lasu**: [...] *w głębi lasu rośło bardzo stare drzewo. Las i ławeczka oraz zwierzęta za odwiedzinami ludzi* [Zab., Korneliusz].

Ukazane parametry i konceptualizacje *magicznego, zaczarowanego drzewa* powiązane z kategorią punktu widzenia podmiotu doświadczającego (ucznia) pozwalają, jak sądzę, na wyodrębnienie różnego typu schematów i/lub profili argumentacyjno-parametrycznych uzależnionych od kreowania bieżącej przestrzeni dyskursu (ang. *current discourse space*⁸⁶) *czarodziejskiego, magicznego, niezwykłego drzewa*. Wyróżnione parametry stanowią narzędzie do wytwarzania przesłanek w postaci schematów mieszczących się w obrębie poszczególnych konstrukcji złożonych. Można tu wyróżnić między innymi:

A. MAGICZNE DRZEWO

Schemat spowodowany magicznym powstaniem drzewa i w związku z tym nadprzyrodzonymi jego właściwościami:

- 1) a) świecące ziarenko + zasadzenie go = duże drzewo: [...] *zobaczyła jedno małe ziarenko. Maja podniosła ziarenko, które dziwnie świeciło [...] wykopała dół,*

⁸⁵ Zob. profile zaproponowane przez M. Marczewską w artykule *Aspekty wierzeniowe...*, op. cit., s. 87.

⁸⁶ R.W. Langacker, *Kotwiczenie, kodowanie i dyskurs*, [w:] *Językoznawstwo kognitywne II. Zjawiska pragmatyczne*, red. W. Kubiński, D. Stanulewicz, Gdańsk 2001, s. 27.

- wsadziła ziarenko i podlała go [...] nie mogli uwierzyć własnym oczom, z ziarenka wyrosło takie duże drzewo [Zag., Maja]. O magicznej proveniencji drzewa decyduje nie tylko jedno małe ziarenko, świecące ziarenko i wielkość drzewa – duże (antynomia), ale także owo znaczenie ukryte jest w formie nie uwierzyć;*
- b) duże drzewo+ zbudowanie na nim domku do zabaw o bajkowym pochodzeniu; drzewo staje się tu otwartą powierzchnią – podporą dla dzieci, jak również magicznym miejscem: *[...] rodzeństwo postanowiło z pomocą dziadka zbudować domek na tym drzewie [...] Gdy ktoś wszedł do niego, czuł się, jakby cały świat był z bajki, wszystko było kolorowe, jakby nie z tej ziemi [Zag., Maja];*
- c) drzewo magiczne mające moc: uzdrawiania, czynienia ludzi wesołymi oraz pozbawiające ich problemów: *Drzewo [...] okazało się magiczne, każdy, kto dotknął drzewa stawał się zdrowym, wesołym człowiekiem. Nie miał żadnych problemów [Zag., Maja];*
- 2) a) niezwykajny owoc – jabłko + wyrzucenie jabłka = drzewo: *Ewa [...] wyrzuciła jabłko [...] Po paru dniach z jabłka wyrosło potężne, piękne i dorodne drzewo [Zag., Ewa];*
- b) pień + oparcie się staruszka o niego+ zobaczenie jabłka, zerwanie go + magiczne myślenie = siła i metamorfoza w młodzieńca: *Pewien staruszek, przechodząc obok drzewa, oparł się o pień, bo zdrowie odmówiło mu posłuszeństwa [...] zobaczył dorodne jabłko. Zrywając owoc, pomyślał, że doda mu siły do dalszej drogi. Gdy je skosztował, poczuł się bardzo dziwnie. Nagle jego ciało zaczęło się zmieniać, dodając mu sił. Po chwili zamienił się w przystojnego młodego młodzieńca [Zag., Ewa];*
- c) dotknięcie tajemniczego drzewa + zerwanie owocu = spełnienie marzeń: *Od tej chwili każdy, kto dotknął się [sic!] tajemniczego drzewa i zerwał z niego owoc, jego każde marzenie się spełniło [Zag., Ewa];*
- 3) a) zasadzenie drzewa na polanie + nazwanie go magicznym: *Pewnego dnia na polanie koło swojego domu pan Maks zasadził drzewo, które nazwał magiczne [Zag., Maksymilian];*
- b) pielęgnacja drzewa + wyjątkowość miejsca = duże drzewo: *[...] chodził tam i podlewał swoje drzewo, ponieważ to miejsce było dla niego wyjątkowe. Niekiedy przynosiło mu szczęście [...] drzewo rośło, rośło i stało się duże i potężne [Zag., Maksymilian];*
- c) burza = przewrócenie drzewa: *[...] przyszła burza, zaczęło grzmieć i mocno podmuchiwał wiatr, magiczne drzewo zaczęło się chwiać a konary się łamać, drzewo wreszcie się przewróciło [Zag., Maksymilian];*
- d) ścięcie drzewa + zrobienie z niego zabawek dla dzieci = zabawki posiadające magiczną moc: *[...] postanowił się wziąć za ścinanie drzewa, potem postanowił zrobić z tego zabawki dla dzieci. Ale te zabawki będą w sobie mieć magiczną moc [Zag., Maksymilian].*

Schemat implikowany przez wygląd zewnętrzny (drzewo pełni tu funkcję podporową) oraz wymiar obiektu:

- a) magiczne drzewo + pieniądze jako liście: *To jest magiczne drzewo. Rosną na nim pieniądze [M, Ola];*

- b) wielkość obiektu: mały – duży wymiar: *Jest duże i rozłożyste. Jest też bardzo, bardzo wysokie* [M, Ola].

B. ZACZAROWANE DRZEWO

Schemat implikowany przez przestrzeń znaczącą, niezwykle właściwości samego drzewa, a także miejsce zamieszkania fantastycznych postaci, które posiadają nadprzyrodzone moce – drzewo pojemnikiem:

- a) szczyt wzgórza + zaczarowane drzewo i krasnoludki = zaczarowane drzewo: *Na jednym wzgórzu na samym szczycie rośło zaczarowane drzewo, w którym mieszkały małe krasnoludki [...] Bardzo lubiły pomagać i leczyć* [K, Natalia];
- b) odpoczynek dziewczynki pod drzewem + krasnoludki + rozmowa + poinformowanie o chorobie matki: *Usiadła pod zaczarowanym drzewem, aby odpocząć. Po chwili zobaczyła małe krasnoludki, które przyglądały się jej. Zapytały, dlaczego jest taka smutna. Dziewczynka opowiedziała [...] że jej mama ciężko zachorowała i żaden lekarz nie może jej pomóc* [K, Natalia];
- c) obietnica krasnoludków (drzewo jako uzdrowiciel) + przyrzeczenie dziewczynki (chronienie drzewa przez nią): *Magiczne drzewo uzdrowi chorą mamę, a dziewczynka nie pozwoli nigdy ściąć tego drzewa. Dziewczynka przyrzekła krasnoludkom, że będzie chronić drzewo* [K, Natalia];
- d) urwanie liści z drzewa przez krasnoludki + nakazanie dziewczynce ugotowania herbaty dla mamy = herbata z liści jako element uzdrawiający mamę: *Krasnoludki zerwały kilka liści z drzewa i kazały ugotować herbatę. Mama musi wypić herbatę. Nazajutrz mama dziewczynki poczuła się lepiej* [K, Natalia].

Schemat implikowany przez drzewo jako miejsce zamieszkania fantastycznych postaci, które posiadają nadprzyrodzone moce – drzewo pojemnikiem⁸⁷:

Dawno, dawno temu w dębowym drzewie mieszkały cztery wróżki [...] dziewczyny miały magiczną moc, która uzdrawiała wszystkie zwierzęta [K, Natalia].

Schemat implikowany przez niezwykle właściwości samego drzewa oraz wygląd (drzewo to człowiek):

- a) zaczarowane drzewo + spełnianie życzeń + wygląd Ebiego Smolarka: *Moje drzewo jest zaczarowane i spełnia wszystkie życzenia. Drzewo przedstawia Ebiego Smolarka, który strzela gola* [K, Rafał];
- b) warunek – stanie się dorosłym + prośba o zostanie piłkarzem = spełnienie życzenia: *Jak będę dorosły, poproszę drzewo, żebym został piłkarzem* [K, Rafał].

Schemat implikowany przez czynności antropomorfizacyjne drzewa oraz jego niezwykle właściwości (drzewo to człowiek i władca zjawisk atmosferycznych):

- a) zauważenie zaczarowanego drzewa przez pana + wygląd drzewa (minimalny wymiar przedmiotów mających objętość ‘grubość’ + wymiar wertykalny

⁸⁷ G. Lakoff, M. Johnson, *Metafory w naszym życiu*, tłum. T.P. Krzeszowski, Warszawa 1988, s. 53.

- ‘wysokość’ + estetyka) = pragnienie wycięcia drzewa (chęć zysku): *Dawno temu był pan, który zauważył w lesie zaczarowane drzewo. Drzewo było najładniejsze, najgrubsze i najwyższe w całym lesie. Chciał go [sic!] wyciąć. Wiedział, że dostanie za niego sporo pieniędzy* [K, Rafał];
- b) zaczarowane drzewo = słyszenie i rozumienie ludzkiego głosu: *Drzewo było zaczarowane, więc słyszało i rozumiało głos ludzki* [K, Rafał];
- c) rozkaz drzewa dany wiatrowi = działania wiatru: *Drzewo kazało wiatrowi wiać drwalowi siekierę, potem na niego wiały najmocniejsze wiatry* [K, Rafał];
- d) niewiedza drwala o działaniach drzewa = pójście drwala po drugą siekierę: *On nie wiedział, że to drzewo kazało na niego wiać, więc poszedł po drugą siekierę* [K, Rafał];
- e) powrót drwala + uderzenie w drzewo = ból drzewa: *Gdy wrócił, uderzył raz w drzewo* [K, Rafał];
- f) wydanie rozkazu śniegowi i deszczowi = działania deszczu i śniegu: *Kazało (drzewo), żeby najsilniejszy deszcz i śnieg padały na niego* [K, Rafał];
- g) przyjsię chłopca + komunikat (rozkaz) drwalowi zostawienie siekiery (pre-supozycja) + uzasadnienie (spójnik „bo”) = zaczarowane drzewo: *Na koniec przyszedł chłopiec i powiedział, żeby zostawił siekierę, bo to jest zaczarowane drzewo* [K, Rafał].

Schemat implikowany przez wygląd zewnętrzny: barwę, wymiar, podobieństwo do człowieka, koncepcję „świata na opak” oraz czynności antropomorfizacyjne:

- a) minimalny wymiar przedmiotów mających objętość: ‘grubość’: *Drzewo jest bardzo grube* [Zab., Klaudia];
- b) świat na opak: *Pień stoi na trawie. Korzenie wiszą nie pod ziemią, tylko też na zielonej trawie. Gałęzie są przyłączone do pienia [sic!] [Zab., Klaudia];*
- c) barwa: [...] *pień i gałęzie mają kolor czerwono-niebieski* [Zab., Klaudia];
- d) barwa + niewertykalny wymiar maksymalny obiektu: ‘długość’: *Liście są bardzo długie i różowe* [Zab., Klaudia];
- e) bodycentryzm + barwa: *Drzewo ma oczy, usta, brwi, nos. Ma granatowe ręce* [Zab., Klaudia];
- f) czynności antropomorfizujące = zaczarowane drzewo: [...] *rozmawiam z nim, bo to jest zaczarowane drzewo* [Zab., Klaudia].

C. ZACZAROWANE (MAGICZNE) DRZEWO

Schemat implikowany przez: właściwości transformacyjne drzewa, kategorię czasu, czynności antropomorfizujące oraz drzewo egzemplifikowane jako pojemnik:

- a) zaczarowane drzewo i magiczne drzewo + transformacja wielkości człowieka: *Na obrazku jest moje zaczarowane drzewo [...] ponieważ jest magiczne, na specjalnie wprowadzony kod stajesz się mały, mała i wszystko wydaje się duże* [M, Madzia];
- b) drzewo to pojemnik o charakterze szkatułki = wylczenie: *drzewo ma w środku dom i dwie krainy: zabaw i marzeń, winę, pieniądze, słodycze* [M, Madzia];

- c) jabłka w funkcji perfum oraz posiłku + eliksiry = elementy dodatkowe drzewa: *Ma jeszcze jabłka, służą jako perfumy, potem się je, oraz dwa eliksiry wiecznego szczęścia i życia* [M, Madzia];
- d) drzewo to czynnik zerujący czas: *Jak się do niego wejdzie a potem wyjdzie, czas będzie taki sam* [M, Madzia].

D. ZACZAROWANE (CZARODZIEJSKIE) DRZEWO

Schemat implikowany przez kulturę, niezwykle właściwości wyglądu oraz użytkową funkcję magiczną:

- a) odwołanie do kultury: *Jest to Drzewo życia* [M, Jakub];
- b) element budowy jako składnik czarodziejskiej substancji + użytkowa funkcja magiczna = życie wieczne: *Z jego liści można wykonać czarodziejski napój [sic!], który daje życie wieczność* [M, Jakub].

E. ZACZAROWANE (DZIWNE) DRZEWO:

Schemat implikowany przez podobieństwo drzewa do człowieka - wygląd i czynności antropomorfizujące (drzewo to człowiek):

- a) spacer chłopca po parku + głos nieokreślonego bytu = reakcja chłopca - poszukiwanie źródła głosu: *Pewnego dnia chłopiec o imieniu Paweł spacerował po parku. W pewnej chwili ktoś przemówił do niego ludzkim głosem. Oglądał się na wszystkie strony, ale nikogo nie zauważył w pobliżu* [Zab., Gabriela];
- b) zauważenie przez chłopca drzewa podobnego do człowieka = zlokalizowanie obiektu przez chłopca: *Niedaleko zobaczył dziwne drzewo podobne kształtem do człowieka i ubrane w spodnie* [Zab., Gabriela];
- c) reakcja drzewa na nieodpowiednie zachowanie chłopca (presupozycja czynności rzucania papierków) = zwrócenie uwagi chłopcu: *Drzewo to zwróciło chłopcu uwagę, aby nie rzucał papierków po cukierkach* [Zab., Gabriela].

F. ZACZAROWANE (NIEZWYKŁE) DRZEWO (szkatułka)

Schemat implikowany przez metaforyczną przestrzeń znaczącą, także miejsce zamieszkania fantastycznych postaci, które posiadają nadprzyrodzone moce, przejście oraz pojemnik o charakterze szkatułki (drzewo świata):

- a) niewiedza + niezwykle drzewo + możliwość bycia magicznym królestwem: *Nikt nie wie, że niezwykle drzewo może być magicznym królestwem* [Zab., Dorota];
- b) możliwość wejścia do królestwa + jaskinia: *Do królestwa można przejść przez jaskinię w kształcie paszczy wilka* [Zab., Dorota];
- c) królestwo jako mieszkanie + wróżki + wymiar: *W królestwie tym mieszkają wróżki małe i duże* [Zab., Dorota];
- d) kolekcja: wróżki + wieś = znacząca przestrzeń: *Poza wróżkami po środku królestwa jest jakby wieś* [Zab., Dorota];
- e) znacząca przestrzeń + istoty magiczne = przestrzeń wyjściowa i przejściowa (magiczne królestwo): *Ta wieś nazywa się leśne sioło. Mieszkają w nim inne istoty magiczne. I to jest właśnie magiczne królestwo, które nazywa się korzeń. Można przez nie przechodzić do każdego drzewa na świecie* [Zab., Dorota].

Ukazana analiza materiału empirycznego stanowi próbę poszukiwania kognitywnych narzędzi opisu parametryczności argumentacyjnej. Na kształt tejże analizy w dużej mierze mają wpływ relewantne zależności między poszczególnymi parametrami mającymi charakter modelu sieci radialnej, bądź też stanowiące amalgamat⁸⁸. Zatem w analizowanym materiale empirycznym wyróżnione parametry stały się argumentami. W przedstawionych schematach argumentacyjno-parametrycznych przeważa wnioskowanie indukcyjne polegające na „ilustrowaniu przykładami prezentowanej racji”⁸⁹. Głównym sposobem porządkowania tekstu, jego elementów oraz szeroko rozumianej gramatyki jest amplifikacja, jak bowiem twierdzi Maria Barłowska, „cennym obszarem dla podejmowania zabiegów amplifikacyjnych są *loci communes*”⁹⁰, do których należy właśnie drzewo. Topos, w tym ujęciu, stał się „narzędziem służącym do wytwarzania przesłanek”⁹¹, co zdaniem Moniki Bogdanowskiej daje podstawę do skutecznej argumentacji⁹². Właściwie topos drzewa w pracach uczniów klas trzecich w młodszym wieku szkolnym został przedstawiony jako tło, a toposem porządkującym dyskurs pisany – figurą – stał się topos arkadii, co można wytłumaczyć tym, iż w literaturze dziecięcej oraz w literaturze dla dzieci i młodzieży dominuje topos *szczęśliwego dzieciństwa, miłości*, one zaś wiążą się z *Edenem* egzemplifikowanym jako raj dzieciństwa⁹³.

Na płaszczyźnie tekstu zatem najmocniejsze argumenty parametryczne stanowią parametr kulturowy (topos drzewa), aksjologiczny (drzewo dobre – samo czyniące dobro, jego mieszkańcy oraz składniki drzewa mające przede wszystkim melioratywne właściwości, rzadko negatywne, np. drzewo, które strzela i zabija) i antropocentryczny (drzewo to człowiek), co znalazło swoje odzwierciedlenie przede wszystkim w konceptualizacji drzewa jako: drzewa Życia, drzewa Świata, drzewa Kosmicznego, drzewa Prawdy, kosmosu (świat na opak⁹⁴: tu drzewo ma wiążące korzenie nad ziemią), odradzania, jako coś cennego wymagającego ochrony. W opowiadaniach twórczych uczniów klas III w młodszym wieku szkolnym drzewo to także miejsce przebywania fantastycznych, niezwykłych postaci (*wrózki, skrzaty, krasnoludki*) oraz zwierząt (*chomiki, wiewiórki*), podobnie jak w kulturze greckiej⁹⁵.

Należy podkreślić, iż pozostałe parametry pełnią istotną funkcję dookreślającą wymienione wyżej elementy. Dochodzi tu właściwie do zjawiska rywalizacji parametrów oraz schematów. Główną figurą myśli w intersemiotycznym dyskursie

⁸⁸ B. Lewandowska-Tomaszczyk, *Konstruowanie znaczeń i teoria stapiania*, [w:] *Kognitywizm w poetyce...*, *op. cit.*, s. 7–9.

⁸⁹ D. Zdunkiewicz-Jedynak, *Wykłady ze stylistyki*, Warszawa 2008, s. 146.

⁹⁰ M. Barłowska, *Amplifikacja retoryczna*, [w:] *Retoryka*, red. M. Barłowska, A. Budzyńska-Daca, P. Wilczek, Warszawa 2008, s. 103.

⁹¹ M. Bogdanowska, *Topika*, [w:] *Retoryka*, *op. cit.*, s. 37.

⁹² *Ibidem*.

⁹³ J. Papuzińska, G. Leszczyński, *Toposy literatury dla dzieci i młodzieży*, [w:] *Słownik literatury dziecięcej i młodzieżowej*, red. B. Tylicka, G. Leszczyński, Wrocław 2002, s. 394–396; T. Rittel, *Elżbieta Drużbacka. Język i tekst. Studium lingwistyczne*, Kraków 2007, s. 159 i nast.

⁹⁴ T. Rittel, *Analiza semantyczno-syntaktyczna w obrębie kompetencji kulturowej*, [w:] *eadem*, *Metodologia lingwistyki edukacyjnej. Rozwój języka*, Kraków 1994, s. 134–138.

⁹⁵ W. Kopaliński, *Słownik symboli*, *op. cit.*, s. 72.

wczesnoszkolnym jest rodzaj *distributio*⁹⁶, a mianowicie wyliczenie, oraz *epitheton*⁹⁷, które można zaobserwować w przedstawionych wyżej schematach argumentacyjno-parametrycznych.

Ze względu na zakres treści informacyjnej pojawiające się przede wszystkim w argumentach inicjalnych i w niewielkim stopniu w argumentach tranzytywnych nazwy przestrzenne i czasowe to nazwy ogólne, desygnacyjnie nieokreślone (*dawno, dawno temu; za górami, za lasami*), co wynika z charakteru twórczych opowiadań dzieci będących tekstami gatunkowo mieszanymi. Znajdują się tu bowiem elementy bajek, baśni, opisów oraz opowiadań.

Ponadto w argumentach inicjalnych i tranzytywnych można wyróżnić, podobnie jak w tekstach należących do folkloru polskiego, następujące kręgi wyrazowe⁹⁸ dotyczące przestrzeni i czasu: *droga / dróżka, las pole* (w znaczeniu 'przestrzeń otwarta'), i przestrzenie ograniczone (*łąka, ogród, polana, puszcza, sad*), nazwy ukształtowania przestrzeni (*góra, wzgórze*), nazwy wodne (*bagna*), nazwy siedzib i siedlisk ludzkich (*dom, miasto, wieś*), nazwy przestrzenne nieokreślone (*kraina, świat*) oraz nazwy przestrzeni mentalnych (*niewidzialna wyspa, sen, wyobraźnia*), a także nazwy drzew (*zaczarowane, magiczne, dziwne, niezwykłe, oraz dąb, jabłoń, wierzba*), czas realny i czas zerowy. Zatem czas i przestrzeń w twórczości literackiej dzieci klas III to przestrzeń realna i fantastyczna ziemską i pozaziemską zbudowane antynomicznie. Przestrzeń wypełniona różnego typu bytami: *anioł, człowiek, wróżka, magik, skrzat*, realne *drzewo*, presuponowane w przestrzeni mentalnej ucznia, i magiczne, zaczarowane. Bliżej nieokreślony świat jest miejscem, gdzie to, co ziemskie, graniczy z nadprzyrodzonym. Droga i związany z nią motyw wędrówki to szczególnie uprzywilejowane miejsce do niezwykłych spotkań. Mogą się tu spotkać ci, których w normalnych okolicznościach rozłącza hierarchia społeczna, przestrzenne oddalenie⁹⁹. Wyrażenia przestrzenne pełnią tu funkcję cezury w samym tekście. Są składnikami ramy tekstu¹⁰⁰ – dzielą tekst na relewantne elementy.

Podsumowując: w konceptualizacjach uczniów klas I-III przeważają elementy przestrzeni pragmatycznej¹⁰¹, bliskiej, zamkniętej, oraz dalszej – aż po przestrzeń bliżej nieokreśloną, daleką (*świat*) oraz przestrzeń mentalną (*sen, wyobraźnia*). Czasoprzestrzeń w pracach uczniów jest zatem amalgamatem możliwych światów¹⁰².

⁹⁶ K. Szymanek, *Sztuka argumentacji. Słownik terminologiczny*, Warszawa 2001, s. 111-112.

⁹⁷ W. Forajter, *Wśród tropów i figur*, [w:] *Retoryka, op. cit.*, s. 145.

⁹⁸ J. Adamowski, *Incipitowe modele przestrzenne w folklorze polskim*, [w:] *Przestrzeń w języku i kulturze. Analizy...*, *op. cit.*, s. 165.

⁹⁹ M. Klimczak, „Wszystko się zdarza na tym i na tamtym świecie” – poetycka kreacja świata w Klechdach polskich Bolesława Leśmiana, [w:] *Przestrzeń w języku i kulturze. Analizy...*, *op. cit.*, s. 27-60.

¹⁰⁰ M. Krauz, *Przestrzeń opisu (na przykładzie opisu postaci)*, [w:] *Przestrzeń w języku i kulturze. Analizy...*, *op. cit.*, s. 140.

¹⁰¹ Zob. W. Książek-Bryłowa, *Przestrzeń Sarmaty w świetle Ogródu fraszek Wacława Potockiego*, [w:] *Przestrzeń w języku i kulturze. Analizy...*, *op. cit.*, s. 29-30.

¹⁰² P. Stockwell, *Poetyka kognitywna. Wprowadzenie*, red. E. Tabakowska, tłum. A. Skucińska, Kraków 2006, s. 131-136.

W obrębie czasu można wyróżnić czas zwykły i magiczny. Czas ów to byt nieokreślony, mieszczący się w baśniowej formule „zawsze i nigdy”.

W argumentach tranzytywnych tekstów dziecięcych dotyczących z czarowanego, magicznego drzewa występują rozbudowane zdania implikacyjne, które mają charakter gradacji rosnącej¹⁰³, na przykład: *Jeśli znajdzie się takie drzewo, to trzeba zjeść trujące nasiono [sic!], zanim zacznie kiełkować, wtedy nasiono, zamiast zabijać, da temu, kto je znalazł moc odporności przed chorobami [M, Łukasz], Gdy naciśnie się czerwony umocowany w korze guzik, otwiera się tajemne wejście [M, Ola], Gdy zastuka się raz w to wielkie drzewo, oznacza to, że przychodzisz po poradę, gdy dwa razy, że przychodzisz porozmawiać. Trzy razy, że masz do drzewa swoje życzenia. Gdy zastuka się cztery razy znaczy, że przychodzisz po pieniądze [M, Szymon].* Również występujące w opowiadaniach uczniów tautologie są interpretantem opisywanego drzewa, które to powtórzenia, tak charakterystyczne dla tekstów ludowych, sytuują obiekt w idealnym świecie: *Pewien staruszek [...] Po chwili zamienił się w przystojnego młodego młodzieńca [Zag., Ewa].* Dochodzi tu do potwierdzenia istotnej cechy obiektu¹⁰⁴, jaki miał wpływ na metamorfozę staruszka. Podobną funkcję pełnią rozmowy ze światem – tu z drzewem. Jest to, zdaniem J. Bartmińskiego, powtarzający się chwyt w tekstach magicznych i sakralnych pozwalający człowiekowi na współtworzenie obrazu świata jako „pewnej komunikującej się z sobą, złożonej całości”¹⁰⁵.

Bibliografia

- Adamowski J., 2005, *Incipitowe modele przestrzenne w folklorze polskim*, [w:] *Przestrzeń w języku i kulturze. Analizy tekstów literackich i wybranych dziedzin sztuki*, red. J. Adamowski, Lublin, s. 160–169.
- Baluch A., 2005, *Książka jest światem. O literaturze dla dzieci małych oraz dla dzieci starszych i nastolatków*, Kraków.
- Baran Z., 1996, *Pojęcie piękna i dobra w twórczości literackiej dzieci*, [w:] *Świadomość językowa – kompetencja – dydaktyka. Materiały ogólnopolskiej konferencji „Z badań nad kompetencją i świadomością językową dzieci i młodzieży”*, Warszawa, 25–26 listopada 1994 r., red. E. Sękowska, Warszawa, s. 67–73.
- Barłowska M., 2008, *Amplifikacja retoryczna*, [w:] *Retoryka*, red. M. Barłowska, A. Budzyńska-Daca, P. Wilczek, Warszawa, s. 98–115.
- Bartmiński J., 1990, *Folklor – język – poetyka*, Wrocław.
- Bartmiński J., 2006, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin.
- Bartmiński J., 2007, *Stereotypy mieszkają w języku. Studia etnolingwistyczne*, Lublin.
- Bartmiński J., 2008, *Polifoniczność tekstu czy podmiotu? Podmiot w dialogu z samym sobą*, [w:] *Podmiot w języku i kulturze*, red. J. Bartmiński, A. Pajdzińska, Lublin, s. 161–183.
- Bednarek A., 1994, *Leksykalne wykładniki parametryzacji świata. Studium semantyczne*, Toruń.
- Chachulska B., 2003, *Zmierzyć, zważyć, policzyć... czyli o wykładnikach parametryzacji świata*, Kraków.

¹⁰³ K. Szymanek, *Sztuka argumentacji*, op. cit., s. 157, 162.

¹⁰⁴ J. Bartmiński, *Folklor...*, op. cit., Wrocław 1990, s. 203.

¹⁰⁵ J. Bartmiński, *Stereotypy...*, op. cit., s. 212.

- Dobrzyńska T., 2001, *Od niespójności do (super)koherencji. Rola metatekstu w utworze literackim*, [w:] *Semantyka tekstu artystycznego*, red. A. Pajdzińska, R. Tokarski, Lublin, s. 47–57.
- Dyduchowa A., 1998, *Metody kształcenia sprawności językowej uczniów. Projekt systemu, model podręcznika*, Kraków.
- Eliade M., 1993, *Sacrum, mit, historia. Wybór esejów*, wybór M. Czerwiński, tłum. A. Tatarkiewicz, Warszawa.
- Eliade M., 1996, *Sacrum i profanum. O istocie religijności*, tłum. R. Reszke, Warszawa.
- Głaz A., 2006, *Podobieństwo w tak zwanej teorii oglądu Roberta MacLaure'ego*, [w:] *Kognitywistyka. Podobieństwo 2*, red. H. Kardela, Z. Muszyński, M. Rajewski, Lublin, s. 143–151.
- Grzegorzczkowska R., 2005, *Nazwy wymiarów jako określenia cech psychicznych człowieka*, [w:] *Przestrzeń w języku i kulturze. Problemy teoretyczne. Interpretacje tekstów religijnych*, red. J. Adamowski, s. 27–39.
- Grzelakowa E., 2005, *Kategoria przestrzeni w językowym obrazie współczesnego polskiego ogrodu ozdobnego*, [w:] *Przestrzeń w języku i kulturze. Analizy tekstów literackich i wybranych dziedzin sztuki*, red. J. Adamowski, Lublin, s. 193–200.
- Jakobson R., 1989, *O językoznawczych aspektach przekładu*, [w:] *idem, W poszukiwaniu istoty języka 1*, Warszawa, s. 372–381.
- Kaniewska B., 2008, „*I tak taki jest się, jaki jest*” – wokół kategorii podmiotu literackiego, [w:] *Podmiot w języku i kulturze*, red. J. Bartmiński, A. Pajdzińska, Lublin, s. 87–108.
- Kardela H., 2006, *Koncepcja umysłu ucieleśnionego w kognitywizmie*, [w:] *Mózg i jego umysły. Studia z lingwistyki i filozofii umysłu 2*, red. W. Dziarnowska, A. Klawiter, Poznań, s. 217–243.
- Kępa-Figura D., 2007, *Kategoryzacja w komunikacji językowej na przykładzie leksemu „ptak”*, Lublin.
- Kładocny P., 2006, *Czas w tekstach profetycznych na przykładzie współczesnych prorocत्व chrześcijańskich*, [w:] *Językowy obraz świata i kultura*, red. A. Dąbrowska, A. Nowakowska, Wrocław, s. 121–132, *Język a Kultura*, t. 19.
- Korzyk K., 1992, *Semantyka kognitywna – problemy i metody*, [w:] *Podstawy metodologiczne semantyki*, red. I. Nowakowska-Kempna, Wrocław, s. 57–70.
- Krauz M., 2005, *Przestrzeń opisu (na przykładzie opisu postaci)*, [w:] *Przestrzeń w języku i kulturze. Analizy tekstów literackich i wybranych dziedzin sztuki*, red. J. Adamowski, Lublin, s. 135–145.
- Lakoff G., Johnson M., 1988, *Metafory w naszym życiu*, tłum. T.P. Krzeszowski, Warszawa.
- Langacker R.W., 1995, *Wykłady z gramatyki kognitywnej. Kazimierz nad Wisłą, grudzień 1993*, red. H. Kardela, Lublin.
- Langacker R.W., 2001a, *Kotwiczenie, kodowanie i dyskurs*, [w:] *Językoznawstwo kognitywne II. Zjawiska pragmatyczne*, red. W. Kubiński, D. Stanulewicz, Gdańsk, s. 22–69.
- Langacker R.W., 2001b, *Wykłady z gramatyki kognitywnej*, red. H. Kardela, P. Łozowski, Lublin.
- Langacker R.W., 2006, *Gramatyka konstrukcyjna, konstrukcje gramatyczne i gramatyzacja z punktu widzenia gramatyki kognitywnej*, [w:] *Językoznawstwo kognitywne III. Kognitywizm w świetle innych teorii*, red. O. Sokołowska, D. Stanulewicz, Gdańsk, s. 15–56.
- Lewandowska-Tomaszczyk B., 2006, *Konstruowanie znaczeń i teoria stapienia*, [w:] *Kognitywizm w poetyce i stylistyce*, red. G. Habrajska, J. Ślósarek, Kraków, s. 7–31.

- Machowska-Gąsior J., 2008a, *Barwy w kulturowym dyskursie wczesnoszkolnym*, [w:] *Kultura. Aktywność artystyczna dziecka*, red. B. Muchacka, R. Ławrowska, Kraków, s. 222–227.
- Machowska-Gąsior J., 2008b, *Semantyczna relewancja w zakresie pojęć: CZĘŚĆ i CAŁOŚĆ w dyskursie wczesnoszkolnym*, [w:] *Relewancja i redundancja w dyskursie edukacyjnym*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Logopaedica”, t. 2, red. J. Ożdżyński, T. Rittel, Kraków, s. 252–264.
- Maćkiewicz J., 2006, *Językowy obraz ciała. Szkice do tematu*, Gdańsk.
- Marczewska M., 2001, *Aspekty wierzeniowe w rekonstrukcji językowego obrazu drzew*, [w:] *Świat roślin w języku i kulturze*, red. A. Dąbrowska, I. Kamińska-Szmał, Wrocław, s. 83–98, *Język a Kultura*, t. 16.
- Mayenowa M.R., 2000, *Poetyka teoretyczna. Zagadnienia języka*, wyd. 3. poprawione i uzupełnione, Wrocław.
- Mikołajczak-Matyja N., 2008, *Hierarchiczna struktura leksykonu umysłowego. Relacje semantyczne w leksykonie widzanych i niewidomych użytkowników języka*, Poznań.
- Niebrzegowska-Bartmińska S., 2007, *Wzorce tekstów ustnych w perspektywie etnolingwistycznej*, Lublin.
- Odczyt Prof. Dra Witolda Doroszewskiego pt. „Język – zwierciadło świata i twór wyobraźni”, „Poradnik Językowy” 1971, z. 5, s. 311–319.
- Ożdżyński J., 1997, *Kształcenie sprawności językowej dzieci i młodzieży (projekt badawczy)*, [w:] *Sprawności językowe*, red. J. Ożdżyński, T. Rittel, Kraków 1997, s. 23–51.
- Piekot T., 2006, *Werbalizacja i wizualizacja w dyskursie wiadomości prasowych*, [w:] *Ikoniczność znaku: słowo – przedmiot – obraz – gest*, red. E. Tabakowska, Kraków, s. 99–116.
- Rittel T., 1994a, *Metodologia lingwistyki edukacyjnej. Rozwój języka*, Kraków.
- Rittel T., 1994b, *Podstawy lingwistyki edukacyjnej. Nabywanie i kształcenie języka*, Kraków.
- Rittel T., 1995, *Pierwsze elementy świata w języku uczniów (próba definicji kognitywnej)*, [w:] *Językowy obraz świata dzieci i młodzieży*, red. J. Ożdżyński, Kraków, s. 66–86.
- Rittel T., 2000a, *Konceptualizacja dobra i zła w „Arkadii” Elżbiety Drużbackiej. W kontekście rozważań nad wyrazem aksjologicznym*, [w:] *Studia historycznojęzykowe*, t. 3, red. K. Rymut, W.R. Rzepka, Kraków, s. 369–385.
- Rittel T., 2000b, *Kontekst analityczny metafory w lingwistyce edukacyjnej*, [w:] *Język przestrzeni edukacyjnej*, red. R. Mrózek, Katowice, s. 15–36.
- Rittel T., 2007, *Elżbieta Drużbacka. Język i tekst. Studium lingwistyczne*, Kraków.
- Sękowska E., 2000, *Nurt antropologiczno-kulturowy we współczesnym polskim językoznawstwie*, „Poradnik Językowy”, z. 6, s. 11–20.
- Skubalanka T., 2002, *Podstawy analizy stylistycznej. Rozważania o metodzie*, Lublin.
- Smyk-Płoska K., 2005, *Semantyzacja wybranych elementów przestrzeni w poezji Jana Pocka*, [w:] *Przestrzeń w języku i kulturze. Analizy tekstów literackich i wybranych dziedzin sztuki*, red. J. Adamowski, Lublin, s. 69–78.
- Sperber D., Wilson D., 1986, *Relevance. Communication and Cognition*, Oxford, s. 123–132, tłum. pol. S. Śniatkowski.
- Szymanek K., 2001, *Sztuka argumentacji. Słownik terminologiczny*, Warszawa.
- Tabakowska E., 2008, *Kategoria podmiotu literackiego w gramatyce*, [w:] *Podmiot w języku i kulturze*, red. J. Bartmiński, A. Pajdzińska, Lublin, s. 109–121.
- Taylor J.R., 2001, *Kategoryzacja w języku. Prototypy w teorii językoznawczej*, tłum. A. Skucińska, Kraków.

- Taylor J.R., 2007, *Gramatyka kognitywna*, tłum. M. Buchta, Ł. Wiraszka, Kraków.
- Tokarz M., 2006, *Argumentacja, perswazja, manipulacja. Wykłady z teorii komunikacji*, Gdańsk.
- Tymiakin L., 2007, *Nakłanianie subdyrektywne. Propozycja, prośba i rada w realizacjach młodości gimnazjalnej. Zagadnienia wybrane*, Lublin.
- Wajda-Adamczykowa L., 1989, *Polskie nazwy drzew*, Wrocław.
- Warchala J., 1993, *Potoczna narracja w dialogu*, [w:] *Z problemów współczesnego języka polskiego*, red. A. Wilkoń, J. Warchala, Katowice.
- Wąsik E., 2007, *Język – narzędzie czy właściwość człowieka? Założenia gramatyki ekologicznej lingwistycznych związków międzyludzkich*, Poznań.
- Wiśniewska H., Karwatowska M., 1998, *O typowości tekstów uczniowskich*, [w:] *Tekst. Analizy i interpretacje*, red. J. Bartmiński, B. Boniecka, Lublin, s. 255–266.
- Żydek-Bednarczuk U., 2005, *Wprowadzenie do lingwistycznej analizy tekstu*, Kraków.

Research into the Cognitive Means of Describing Argumentative Parametricity

Abstract

The subject of this paper is searching for cognitive means of describing argumentative parametricity in pupils' textual discourse. Conceptualizations of a magic tree in compositions written by children at the younger school age (the third form) contain first of all fantastic elements. In the analyzed linguistic material the following parameters were distinguished: the subject and characters of a text, key-words, tropicalization of the topic, compositionality of composed meanings, competition of domains, themes in a language and in a text, and also axiological, cultural, bodycentric, and linguodidactic parameters that became arguments. Next, the distinguished parameters and arguments allowed to describe different kinds of argumentative-parametrical schemes that depend on creating a current discursive sphere by respondents. The tool used here to produce premises was the tropes of a tree and the tropes arranging the written discourse became the theme of Arcadia. The strongest parametrical arguments in pupils' compositions were the cultural, axiological, and anthropocentric ones.